

Bruksela, 9 listopada 2023 r.
(OR. en)

15094/23
ADD 1

ELARG 71
COWEB 135
COEST 586

PISMO PRZEWODNIE

Od:	Sekretarz generalna Komisji Europejskiej (podpisała dyrektor Martine DEPREZ)
Data otrzymania:	9 listopada 2023 r.
Do:	Thérèse BLANCHET, sekretarz generalna Rady Unii Europejskiej
Nr dok. Kom.:	COM(2023) 690 final
Dotyczy:	ZAŁĄCZNIKI do KOMUNIKATU KOMISJI DO PARLAMENTU EUROPEJSKIEGO, RADY, EUROPEJSKIEGO KOMITETU EKONOMICZNO-SPOŁECZNEGO I KOMITETU REGIONÓW Komunikat z 2023 r. w sprawie polityki rozszerzenia UE

Delegacje otrzymują w załączeniu dokument COM(2023) 690 final - załączniki.

Zał.: COM(2023) 690 final - załączniki

KOMISJA
EUROPEJSKA

Bruksela, dnia 8.11.2023 r.
COM(2023) 690 final

ANNEXES 1 to 5

ZAŁĄCZNIKI

do

KOMUNIKATU KOMISJI DO PARLAMENTU EUROPEJSKIEGO, RADY, EUROPEJSKIEGO KOMITETU EKONOMICZNO-SPOŁECZNEGO I KOMITETU REGIONÓW

Komunikat z 2023 r. w sprawie polityki rozszerzenia UE

{SWD(2023) 690 final} - {SWD(2023) 691 final} - {SWD(2023) 692 final} -
{SWD(2023) 693 final} - {SWD(2023) 694 final} - {SWD(2023) 695 final} -
{SWD(2023) 696 final} - {SWD(2023) 697 final} - {SWD(2023) 698 final} -
{SWD(2023) 699 final}

Załącznik 1. Kwestie podstawowe w procesie akcesyjnym

Praworządność, prawa podstawowe, funkcjonowanie instytucji demokratycznych i reforma administracji publicznej oraz kryteria gospodarcze stanowią fundament tzw. „**kwestii podstawowych**” procesu przystąpienia do UE. Jakość instytucji i sprawowania rządów stanowi podstawę zwiększenia konkurencyjności, dobrobytu i dobrostanu społecznego. Jest także podstawą dla zachowania zgodności z dorobkiem prawnym we wszystkich dziedzinach. Zasadnicze znaczenie dla krajów objętych procesem rozszerzenia ma zatem przeprowadzenie przez te kraje wiarygodnych i nieodwracalnych reform, a tym samym zapewnienie postępów na drodze do przystąpienia do UE.

W szeregu krajów objętych procesem rozszerzenia odnotowano pewne postępy w zakresie **reformy wymiaru sprawiedliwości, praw podstawowych** oraz funkcjonowania **administracji publicznej**, w tym zarządzania finansami publicznymi. Stwierdzono, że prace nad odnośnymi programami reform są stale intensyfikowane, zwłaszcza w Mołdawii i Ukrainie. Postępy w realizacji **gospodarczych kryteriów przystąpienia** są, ogólnie rzecz biorąc, zbyt wolne, aby w istotny sposób zniwelować dysproporcje gospodarcze między krajami kandydującymi a UE.

W krajach objętych procesem rozszerzenia odnotowano pozytywne przykłady realizacji programów reform mających na celu przekształcenie instytucji i społeczeństw w świetle możliwości przystąpienia do UE. Pozostaje jednak wiele przeszkód. Przeszkody te nie są wprowadzić jednakowe we wszystkich krajach, odnotowuje się jednak negatywną i niepokojącą tendencję do rozpowszechnienia politycznego i instytucjonalnego oporu wobec zmian, w szczególności wobec wzmocnienia **walki z korupcją**. Ważnym priorytetem pozostaje stale zaangażowanie w zapobieganie korupcji oraz utrzymanie kultury uczciwości, m.in. przez wprowadzanie działań antykorupcyjnych do głównego nurtu polityki w sektorach najbardziej podatnych na korupcję. Dla zagwarantowania konstruktywnej i bezstronnej walki z korupcją niezbędne jest nadanie organom ścigania i organom sądowym większych uprawnień i zapewnienie im większej niezależności. Niepokojącym zjawiskiem jest utrzymywanie się elementów zawłaszczania państwa, a należą do nich zagrożenia stabilności demokratycznej, korupcja na wysokim szczeblu i bezprawne wpływy oligarchów, a także podejmowanie przez zorganizowane siatki przestępcze prób ingerowania w gospodarkę państw, ich systemy polityczne, administracje oraz środowisko mediów. Wszystkie te problemy należy pilnie rozwiązać za pomocą systemowych i kompleksowych strategii.

Istotnym wskaźnikiem podejmowania działań odwracających te tendencje będą wiarygodne osiągnięcia w zakresie aktywnego wszczynania dochodzeń i śledztw, ścigania oraz wydawania prawomocnych wyroków w obszarze korupcji, zorganizowanej przestępczości i prania pieniędzy. Kraje objęte procesem rozszerzenia muszą wykazać skuteczność swoich organów dochodzeniowych, służb prokuratorskich oraz sądów karnych. Aby wszystkie podmioty aktywne w łańcuchu praworządności mogły być uznane za wiarygodne, powinny one wykazywać solidne wyniki dzięki ukierunkowanym dochodzeniom finansowym, prowadzącym do systematycznej konfiskaty dochodów pochodzących z przestępstwa.

Jeśli chodzi o **prawa podstawowe**, w niektórych krajach objętych procesem rozszerzenia poczyniono pewne postępy w kierunku nadania większego znaczenia tym prawom i wolnościom. Jednocześnie utrzymują się pewne negatywne tendencje obserwowane już w ostatnich latach: powszechna jest przemoc ze względu na płeć, wolność mediów nadal jest ograniczana pod wpływem interesów politycznych i gospodarczych, co osłabia kontrolę nad organami publicznymi, a także otwiera przestrzeń dla obcej ingerencji i negatywnie wpływa

na informowanie o UE. W niektórych krajach podejmowane są pewne pozytywne inicjatywy na rzecz praw dziecka i praw osób z niepełnosprawnościami. W praktyce jednak na ochronę praw podstawowych negatywnie wpływa niedostateczne wdrażanie przepisów i strategii oraz nieskuteczność mechanizmów dochodzenia roszczeń we wszystkich sektorach. Utrzymują się wyzwania dotyczące zapewnienia skutecznej ochrony przed wszelkimi formami nienawiści i dyskryminacji, w tym wobec mniejszości.

Funkcjonowanie instytucji demokratycznych

Stabilne i skonsolidowane procesy demokratyczne są centralnym filarem procesu akcesyjnego. Komisja rozpoczęła wzmocnioną i usprawnioną współpracę z krajami objętymi procesem rozszerzenia w obszarze ogólnych ram demokracji: czy to w odniesieniu do procesu wyborczego, funkcjonowania parlamentu (w tym jego roli nadzorującej funkcjonowanie rządu i kształtowanie polityki oraz w dalszym ciągu obserwowanego nadmiernego korzystania w wielu przypadkach z procedur przyspieszonych) czy też roli społeczeństwa obywatelskiego. Większość krajów nadal borykała się z wyraźną polaryzacją polityczną, brakiem współpracy międzypartyjnej oraz coraz bardziej ograniczoną przestrzenią dla społeczeństwa obywatelskiego.

W okresie, którego dotyczy przedmiotowy komunikat, w szeregu krajów objętych procesem rozszerzenia przeprowadzono **wybory**, w tym w Albanii, Bośni i Hercegowinie, Czarnogórze, Kosowie, Mołdawii oraz Turcji. W większości krajów nadal nie przeprowadzono reform służących realizacji aktualnych zaleceń Biura Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka przy Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE/ODIHR). W Macedonii Północnej oraz w Bośni i Hercegowinie na uwzględnienie oczekują standardy Grupy Państw przeciwko Korupcji (GRECO) dotyczące finansowania partii politycznych.

Jeśli chodzi o **prace parlamentarne**, nierzadko obserwowanym zjawiskiem była polaryzacja. Brak skutecznego dialogu międzypartyjnego doprowadził do przedłużającego się impasu politycznego i stagnacji reform. Taką sytuację zaobserwowano na przykład w Czarnogórze, Albanii, Macedonii Północnej i Gruzji. W niektórych przypadkach debatom plenarnym towarzyszyły napięcia, stosowano obraźliwy język, miały miejsce sporadyczne incydenty z użyciem przemocy, jak na przykład w Gruzji i Kosowie. Pomimo nadzwyczajnych okoliczności parlament ukraiński wykazał się odpornością i silną wolą polityczną, zwłaszcza w obszarach istotnych dla integracji Ukrainy z UE. Zadania legislacyjne wykonywano systematycznie, a demokratyczna procedura podejmowania decyzji przebiegała bez zakłóceń.

Wymiar sprawiedliwości i prawa podstawowe

Utrwalenie praworządności wymaga stabilnych i prawidłowo funkcjonujących instytucji. Do realizacji tego celu niezbędny jest niezależny, bezstronny i odpowiedzialny **system sądowy** na wysokim poziomie, który działa w sposób wydajny i dysponuje adekwatnymi zasobami, jest wolny od niepożądanego ingerencji z zewnątrz i w ramach którego skutecznie i terminowo wykonuje się wydane orzeczenia. W niektórych przypadkach poczyniono postępy w zakresie reform sądownictwa, na przykład w **Albanii, Mołdawii, Serbii** oraz **Ukrainie**. Jednak w większości krajów objętych procesem rozszerzenia organy sądowe nadal zmagają się z licznymi wyzwaniami i zagrożeniami. W szeregu krajów niebezpieczną i nagminną praktyką są podejmowane przez polityków próby publicznego wywierania wpływu na sędziów lub kierowania ataków pod ich adresem, zwłaszcza gdy sędziowie prowadzą newralgiczne sprawy. Utrzymano rozwiązania instytucjonalne, które negatywnie wpływają na niezawisłość sędziów i prokuratorów, co w efekcie negatywnie oddziałuje na równowagę

oraz rozdział władzy państwowej. W rezultacie wiarygodność sądownictwa utrzymywała się, ogólnie rzecz biorąc, na niskim poziomie, natomiast opinia publiczna dostrzegała zjawisko bezkarności sprawców. W kilku krajach reformy wymiaru sprawiedliwości ujawniły, że możliwości wdrażania są – mimo faktycznie obecnej woli politycznej – ograniczone. Dla osiągnięcia dalszych postępów na drodze do przystąpienia konieczne jest zapewnienie skuteczności organów dochodzeniowych i sądowych, co zaowocuje wiarygodnymi rezultatami. Ramy prawne **Gruzji** dotyczące funkcjonowania sądownictwa wymagają dalszych reform. Konieczne jest uniknięcie działań o negatywnych skutkach. W **Turcji** utrzymywał się poważny regres oraz niedociągnięcia strukturalne, w szczególności związane z niezależnością sądownictwa oraz brakiem mechanizmów kontroli i równowagi w systemie prezydenckim.

Priorytetem rządów krajów objętych procesem rozszerzenia nadal jest **walka z korupcją**. **Korupcja**, w tym korupcja na wysokim szczeblu, nadal jest powszechna, problemem w dalszym ciągu są przenikające się interesy publiczne i prywatne. Praktyki korupcyjne i wpływ wywierany przez **oligarchów** mogą w niektórych przypadkach stwarzać ryzyko zawłaszczenia państwa. Postępy w skutecznym zapobieganiu korupcji i jej zwalczaniu są powolne i wymagają trwałego podejścia systemowego oraz podjęcia specjalnych działań w kluczowych sektorach narażonych na korupcję. Istnieje potrzeba zainicjowania lub kontynuowania procesu włączania środków antykorupcyjnych do głównego nurtu działań w kluczowych sektorach, przeprowadzania ukierunkowanych ocen ryzyka w celu kształtowania polityki oraz wprowadzenia skutecznych planów reform. Nadal konieczna jest silniejsza wola polityczna i podjęcie wyraźnych wysiłków na rzecz reform, aby poprawić przejrzystość i kulturę uczciwości oraz aby kontynuować osiąganie przekonujących wyników w zakresie dochodzeń i śledztw, ścigania i wydawania prawomocnych wyroków skazujących, w tym na wysokim szczeblu. Wprowadzono strategie antykorupcyjne i plany działania, które należy aktualizować i wdrożyć w sposób systematyczny i ustrukturyzowany, m.in. przeznaczając na ten cel odpowiednie zasoby budżetowe i zapewniając odpowiednie monitorowanie, co pozwoli na ich skuteczną realizację. Obszarami szczególnie narażonymi na korupcję pozostają zamówienia publiczne, finansowanie partii politycznych, zarządzanie finansami publicznymi, energia, transport, zdrowie, gospodarka wodna, infrastruktura, zasoby naturalne i edukacja. Działania w tych obszarach powinny być bardziej rzetelne i ambitniejsze. Jeżeli chodzi o ściganie korupcji, istnieją obawy odnośnie do skuteczności dochodzeń i sądowych działań następczych w związku z ograniczonymi, ogólnie rzecz biorąc, rezultatami.

Prawa podstawowe są na ogół chronione przepisami prawa we wszystkich krajach objętych procesem rozszerzenia, utrzymują się jednak wyzwania związane z zapewnieniem ich skutecznego stosowania. Stopniowo uzupełniane są ramy legislacyjne i polityczne, co jest rezultatem przystąpienia tych państw do europejskich instrumentów dotyczących praw człowieka i dostosowania ich prawa do dorobku prawnego UE. Dzieje się tak zwłaszcza w obszarze reform dotyczących ochrony danych. Powoli przebiega jednak wdrożenie przepisów, utrzymują się ponadto systemowe luki w finansowaniu polityk przyjętych w celu wzmocnienia ochrony praw człowieka. Sytuacja ta powoduje, że wiele sektorów musi polegać na darczyńcach. Doświadczenia Albanii, Macedonii Północnej i Serbii pokazują, że przystąpienie innych krajów kandydujących do Agencji Praw Podstawowych Unii Europejskiej w charakterze obserwatora przyczyni się do opracowania kompleksowego systemu monitorowania i gromadzenia danych zapewniającego skuteczniejsze wdrażanie przepisów, polityk i strategii dotyczących praw człowieka.

W znacznej części regionu instytucje rzecznika praw obywatelskich oraz inne niezależne organy regulacyjne, takie jak organy ds. równości, odgrywają kluczową rolę

w monitorowaniu działań państw na rzecz poszanowania, ochrony i stosowania **praw człowieka**, w zgodzie z ich zobowiązaniami międzynarodowymi. Jednak ich faktyczna niezależność, a także zasoby i zdolności pozostają niewystarczające, podobnie jak działania następcze podejmowane w związku z ich zaleceniami. Rządy w regionie muszą konsekwentnie uwzględniać wszystkie zalecenia międzynarodowych i regionalnych organizacji monitorujących przestrzeganie praw człowieka, w tym dotyczące warunków panujących w więzieniach oraz zapobiegania torturom i złemu traktowaniu. Dotyczy to w szczególności takich krajów jak Macedonia Północna, Mołdawia i Serbia, które nie stosują się w sposób systematyczny do zaleceń Europejskiego Komitetu ds. Zapobiegania Torturom. Jeżeli chodzi o świadczenie usług na rzecz osób znajdujących się w trudnej sytuacji, na przykład poprzez prowadzenie ośrodków dla ofiar przemocy seksualnej i przemocy ze względu na płeć lub dla ofiar handlu ludźmi w Albanii i Serbii, społeczeństwo obywatelskie uzupełnia lub wręcz zastępuje niedostateczne działania rządu. W regionie Bałkanów Zachodnich obawy i zalecenia zawarte w sprawozdaniach z poprzednich lat pozostają w dużej części aktualne i należy się nimi zająć w trybie pilnym. W Turcji nadal pogarszała się sytuacja pod względem praw człowieka, pozostaje ona poważnym problemem, m.in. ze względu na niewykonanie niektórych wyroków Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, zwłaszcza w sprawie Osmana Kavali.

Wolność wypowiedzi, wolność i pluralizm mediów to ważne filary demokratycznego społeczeństwa, które należy chronić. Postępy w realizacji wcześniejszych zaleceń w regionie Bałkanów Zachodnich były ograniczone lub nie nastąpiły wcale, względnie odnotowano regres w tym zakresie. W szeregu krajów krajobraz medialny charakteryzuje się głęboką polaryzacją polityczną. Koncentracja mediów i wpływ polityczny na media w szeregu krajów osłabiają pluralizm, niezależność i rozwój profesjonalnego dziennikarstwa na wysokim poziomie. Utrzymują się niekorzystne warunki pracy dziennikarzy, co może prowadzić do autocenzury. Nadal poważne obawy budzą notowane w całym regionie przypadki gróźb, zastraszania i przemocy wobec dziennikarzy, a także obraźliwe uwagi ze strony urzędników publicznych. W niektórych krajach podejmowane są wysiłki na rzecz zwalczania tego zjawiska, jednak wszystkie kraje muszą zapewnić systematyczne przekazywanie wszystkich takich spraw organom sądowym. Niewystarczająca ochrona dziennikarzy i nieskuteczne przekazywanie spraw organom sądowym mogą hamować korzystanie z wolności mediów.

Ogólnie rzecz biorąc, niezależność nadawców publicznych ograniczają niedostateczne finansowanie oraz wpływy polityczne. Konieczne jest zagwarantowanie niezależności organów regulacyjnych ds. mediów, w tym poprzez procedurę powoływania na stanowiska w strukturach zarządzania opartą na osiągnięciach. W krajach, w których nie ma takiej gwarancji, na przykład w Serbii, organy regulacyjne muszą działać bezstronnie i w pełni wykonywać swoje mandaty. Należy również w dalszym ciągu wspierać skuteczne funkcjonowanie niezależnych organów samoregulacyjnych. Wszystkie kraje muszą zwiększyć przejrzystość w zakresie finansowania mediów. Wysiłki na rzecz zwalczania rosyjskiej dezinformacji doprowadziły do zawieszenia licencji nadawczych w Mołdawii oraz do zablokowania zasobów internetowych w Ukrainie. W Turcji w dalszym ciągu obserwuje się poważny regres, jeżeli chodzi o wolność wypowiedzi. Dziennikarze, obrońcy praw człowieka, prawnicy, pisarze, politycy opozycji, studenci i użytkownicy mediów społecznościowych nadal systematycznie mierzą się z zarzutami o charakterze karnym oraz z wyrokami skazującymi.

W większości krajów władze pracują nad wprowadzeniem ram prawnych i instytucjonalnych w celu realizacji zobowiązań w obszarze **równości płci i zwalczania przemocy ze względu na płeć**, a w szczególności w celu transpozycji postanowień konwencji stambulskiej. Konwencja została ratyfikowana przez wszystkich partnerów objętych procesem

rozszerzenia, z wyjątkiem Kosowa – ze względu na kwestie związane z jego statusem, oraz z wyjątkiem Turcji, której odstępienie od konwencji zostało potwierdzone jako ostateczne przez Radę Stanu Turcji. Konieczne jest podejmowanie dalszych starań, aby urzeczywistnić równość płci i zapewnić zrównoważony charakter polityki w tym obszarze. W dużej części regionu nadal obecna jest przemoc ze względu na płeć. Wszystkie kraje muszą zwiększyć pomoc udzielaną ofiarom wszelkich form przemocy. Niepokojąca jest tendencja do obecnego w dyskursie publicznym i nasilającego się stosowania obraźliwych zwrotów lub nawoływania do nienawiści wobec kobiet zajmujących się polityką i obroną praw człowieka oraz dziennikarek. Obserwuje się to zwłaszcza w Turcji, Czarnogórze, Serbii i Macedonii Północnej. Zdarzają się również przypadki nawoływania do nienawiści i przemocy wobec lesbijek, gejów, osób biseksualnych, transpłciowych, interseksualnych i queer (LGBTIQ). W szeregu państw prawa podstawowe tych osób są nierzadko kwestionowane.

Zasadniczo obowiązują przepisy i strategie dotyczące **niedyskryminacji**, zwalczania przestępstw z nienawiści i nawoływania do nienawiści, ale należy rozwiązać problem utrzymujących się luk i niedociągnięć w prawodawstwie, w tym w odniesieniu do zakazanych przesłanek dyskryminacji. Organom ds. równości oraz innym instytucjom, których zadaniem jest promowanie równego traktowania oraz wdrażanie i monitorowanie polityki niedyskryminacji, należy zapewnić odpowiednie środki, aby mogły wypełniać swoje zadania, w tym udzielać pomocy ofiarom, przeprowadzać badania i publikować sprawozdania i zalecenia.

Zasadniczo wprowadzono mechanizmy służące wzmocnieniu **praw dziecka**, jednak należy zdecydowanie poprawić koordynację międzyinstytucjonalną w całym regionie, zwłaszcza w Kosowie i Macedonii Północnej, aby zapewnić skuteczność systemów ochrony dzieci w myśl nadrzędnego interesu dziecka. Wyzwaniem pozostaje kwestia zapewnienia skutecznego dostępu do edukacji dzieciom w Ukrainie oraz przesiedlonym dzieciom z Ukrainy. Należy nadal rozwijać przyjazne dziecku systemy wymiaru sprawiedliwości oraz zapewnić i bardziej systematycznie wykorzystywać rozwiązania stanowiące alternatywę dla zatrzymania. Zatrzymanie powinno być stosowane jedynie w ostateczności i przez możliwie najkrótszy okres. Poważne obawy w dalszym ciągu budzi przemoc wobec dzieci, jak również wczesne małżeństwa. W większości przypadków brak jest wiarygodnych i porównywalnych danych, pogrupowanych według wieku i płci; dane takie mają jednak zasadnicze znaczenie dla rozwiązania problemu przemocy wobec dzieci. W wielu krajach, w szczególności w Gruzji, Mołdawii, Ukrainie oraz Bośni i Hercegowinie, niepokojące jest zjawisko polegające na umieszczaniu dzieci bez opieki rodzicielskiej oraz dzieci i dorosłych z niepełnosprawnościami w placówkach opiekuńczych. Jedynie w Macedonii Północnej udało się osiągnąć pełną deinstytucjonalizację dzieci przebywających wcześniej w dużych placówkach. Podejmowane są wprawdzie wysiłki w kierunku wzmocnienia mechanizmów egzekwowania **praw osób z niepełnosprawnościami**, jednak dla zapewnienia pełnej zgodności z Konwencją ONZ o prawach osób niepełnosprawnych – zwłaszcza w odniesieniu do przejścia na opiekę środowiskową, niezależnego życia, dostępności i włączenia społecznego – konieczne będzie dokonanie znacznie wyższych inwestycji.

W całym regionie w nierównomierny sposób chronione są prawa osób należących do **mniejszości**. W Albanii, Gruzji, Mołdawii i Ukrainie należy dokończyć prace nad ramami prawnymi i mechanizmami wykonawczymi, natomiast Serbia i Macedonia Północna muszą wykonać zalecenia komitetu doradczego ds. Konwencji ramowej o ochronie mniejszości narodowych. Społecznością w największym stopniu pozbawioną praw nadal są **Romowie**, którzy często padają ofiarą dyskryminacji i incydentów motywowanych nienawiścią, i których dotyka wykluczenie społeczne i gospodarcze.

Sprawiedliwość, wolność i bezpieczeństwo

Bałkany Zachodnie i Turcja pozostają istotnym obszarem przestępczości i działania zorganizowanych grup przestępczych aktywnych w UE; region ten jest ważnym punktem tranzytowym dla przemytu migrantów, ofiar handlu ludźmi i nielegalnych towarów, wwożonych do UE różnymi wariantami szlaku bałkańskiego. Przestępcy i siatki przestępcze pochodzące z tego regionu mają również istotny wpływ na poważną i zorganizowaną przestępczość w innych częściach świata, w tym w Ameryce Łacińskiej i Południowej, gdzie odgrywają ważną rolę w światowym handlu kokainą, w tranzycie heroiny wwożonej do UE oraz skąd ułatwiają wjazd ofiar handlu ludźmi, migrantów o nieuregulowanym statusie i nielegalnych towarów do państw UE. Infrastruktura przestępcza opracowana na potrzeby handlu heroiną i narkotykami syntetycznymi jest wykorzystywana do przemytu kokainy szlakiem bałkańskim w obu kierunkach, a także do portów na Morzu Czarnym.

Zorganizowane grupy przestępcze z Mołdawii i Gruzji zajmują się przemytem migrantów, zorganizowaną przestępczością przeciwko mieniu, handlem ludźmi, cyberprzestępcstwami, oszustwami związanymi z płatnościami bezgotówkowymi, oszustwami akcyzowymi, nielegalnym handlem bronią palną i innymi powiązanymi przestępstwami, takimi jak przestępstwa przeciwko wiarygodności dokumentów. Wiele z tych grup zajmuje się przestępczością wielorodzajową, co oznacza, że przewożą nielegalnie więcej niż tylko jeden rodzaj towarów. Na przecięciu dróg przemytu nielegalnych towarów do UE znajduje się Ukraina, która jest również krajem pochodzenia, tranzytu i przeznaczenia dla handlu ludźmi. Pomimo wyzwań związanych z wojną, w tym ograniczonych zdolności instytucjonalnych ze względu na istotne straty sprzętu oraz ograniczone środki finansowe przeznaczone na walkę z przestępczością zorganizowaną, odpowiednie ukraińskie instytucje wykazały się niezwykłą odpornością i zdolnościami operacyjnymi.

Od lutego 2022 r. rosyjska wojna napastnicza przeciwko Ukrainie wywiera istotny wpływ na sytuację związaną z przestępczością w regionie, w tym na współpracę między dwoma silnymi regionalnymi grupami przestępczymi, która w dużej mierze dobiegła końca. Pojawiły się jednak nowe okoliczności, z których korzystają grupy przestępcze działające w regionie.

W dalszym ciągu pozytywnie przebiegała współpraca w zakresie egzekwowania prawa (w tym na poziomie operacyjnym) między UE a krajami objętymi procesem rozszerzenia. Wszystkie kraje regionu Bałkanów Zachodnich ratyfikowały umowy operacyjne z Europolem (z wyjątkiem Kosowa, z którym zawarto porozumienie robocze) i mają dostęp do bezpiecznej platformy wymiany informacji Europolu (SIENA). Albania, Bośnia i Hercegowina, Czarnogóra, Kosowo, Macedonia Północna i Serbia oddelegowały oficerów łącznikowych do Europolu w Hadze. Współpraca między Europolem a Turcją opiera się na strategicznej umowie o współpracy, która wprowadza wyklucza możliwość wymiany danych osobowych, która jednak ułatwia współpracę w wielu obszarach. Do Europolu oddelegowany został turecki oficer łącznikowy. Turcja jest również podłączona do aplikacji SIENA. Również Ukraina, Mołdawia i Gruzja zawarły umowy o współpracy operacyjnej z Europolem, są podłączone do aplikacji SIENA i dysponują biurami łącznikowymi w Europolu. Uczestnictwo krajów objętych procesem rozszerzenia w EMPACT, europejskiej multidyscyplinarnej platformie przeciwko zagrożeniom przestępstwami, którą kierują państwa członkowskie, było, ogólnie rzecz biorąc, coraz intensywniejsze, aczkolwiek z różnym natężeniem w poszczególnych krajach. Co więcej, odnotowuje się coraz silniejszą tendencję do tego, by działania operacyjne były prowadzone lub współprowadzone przez kraje objęte procesem rozszerzenia. Tendencja ta jest bardzo pozytywna. Wszystkie kraje regionu Bałkanów Zachodnich, a także Mołdawia i Ukraina, uczestniczyły w tzw. dniach

wspólnego działania, co przyniosło natychmiastowe rezultaty, jeżeli chodzi o zatrzymania przestępców i skorumpowanych urzędników, konfiskaty i wszczęte nowe dochodzenia.

Rynkiem przestępczym przynoszącym wysokie zyski w krajach objętych procesem rozszerzenia w dalszym ciągu jest rynek przemytu narkotyków. Długoterminowa tendencja, jeżeli chodzi o konfiskatę konopi indyjskich w regionie Bałkanów Zachodnich, jest malejąca, natomiast rośnie ilość konfiskowanej kokainy (zwłaszcza w portach morskich). Konfiskaty heroiny utrzymują się na stabilnym poziomie. Wszystkie kraje Bałkanów Zachodnich, z wyjątkiem Albanii, mają lub miały do niedawna krajową strategię dotyczącą narkotyków, w niektórych przypadkach strategiom towarzyszył plan działania. Nie są dostępne informacje na temat (jakości) realizacji tych planów działania, ponieważ w zdecydowanej większości przypadków nie przeprowadza się oceny. W tym roku wygasają krajowa strategia i plan działania w Turcji. Mołdawia i Gruzja przyjęły zarówno nowe strategie, jak i plany działania dotyczące narkotyków, natomiast Ukraina nie posiada w tym obszarze ani specjalnej strategii ani planu działania. W całym regionie konieczne jest podjęcie poważnych wysiłków na rzecz utworzenia krajowych ośrodków monitorowania narkotyków oraz krajowych systemów wczesnego ostrzegania o nowych substancjach psychoaktywnych. Jedynie w Serbii ustanowiono funkcjonujący do tej pory ośrodek monitorowania narkotyków, który ma kluczowe znaczenie dla koordynacji systemu informacji o narkotykach i jest warunkiem wstępnym przyłączenia się do unijnej sieci REITOX (Europejska Sieć Informacji o Narkotykach i Narkomanii). W regionie, z wyjątkiem Serbii, nie utworzono żadnych formalnych lub operacyjnych systemów wczesnego ostrzegania o nowych substancjach psychoaktywnych. Jest to problem, który należy rozwiązać w trybie pilnym. Długoterminowego wsparcia udziela Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii, które współpracuje również z krajami objętymi procesem rozszerzenia na podstawie ustaleń roboczych lub umów dwustronnych.

Nadal realizowany jest plan działania na rzecz kompleksowej **kontroli broni strzeleckiej i lekkiej** w regionie Bałkanów Zachodnich do 2024 r. W maju 2023 r. osiągnięto porozumienie polityczne w sprawie kontynuowania planu działania również po 2024 r., przy wsparciu Centrum Kontroli Broni Strzeleckiej i Lekkiej dla Europy Wschodniej i Południowo-Wschodniej (SEESAC). Biorąc pod uwagę dużą i stale rosnącą liczbę broni strzeleckiej i lekkiej, co jest następstwem rosyjskiej inwazji na pełną skalę, UE wprowadziła już – wspólnie z Ukrainą – szereg środków zapobiegawczych, aby przeciwdziałać ryzyku nielegalnego handlu bronią. Ukraina powinna kontynuować współpracę z międzynarodową społecznością organów ścigania w celu przeciwdziałania tym zagrożeniom. Obejmują one wsparcie udzielane przez Europol i Europejską Agencję Straży Granicznej i Przybrzeżnej (Frontex), uczestnictwo Ukrainy w platformie EMPACT w odniesieniu do broni palnej oraz prace misji doradczej Unii Europejskiej w Ukrainie.

Poczyniono dalsze postępy, aczkolwiek nierównomierne, w zakresie zwalczania **handlu ludźmi** w krajach objętych procesem rozszerzenia. Konieczne są nieustanne wysiłki na rzecz dostosowania i skutecznego wdrożenia odpowiedniego dorobku prawnego UE, w tym w odniesieniu do środków zapobiegawczych, wczesnej identyfikacji, ochrony i wspierania ofiar, skutecznych dochodzeń i śledztw w sprawach dotyczących handlu ludźmi, ścigania sprawców i wydawania wyroków skazujących.

Niewystarczające są, ogólnie rzecz biorąc, osiągnięcia poszczególnych krajów objętych procesem rozszerzenia w zakresie **proaktywnych dochodzeń i śledztw, ścigania i wydawania prawomocnych wyroków skazujących w sprawach dotyczących przestępczości zorganizowanej i korupcji**, zwłaszcza na wysokim szczeblu. Konieczne jest podejmowanie nieustannych wysiłków w tym zakresie. W większym stopniu należy zająć się

zjawiskiem prania pieniędzy. Dochodzenia należy prowadzić jako dotyczące odrębnych przestępstw. Należy częściej prowadzić dochodzenia finansowe w celu rozbijania zorganizowanych grup przestępczych oraz zajmowania i konfiskowania dochodów pochodzących z przestępstw. Toczące się w niedawnym okresie sprawy po raz kolejny ujawniły ryzyko infiltracji przez zorganizowane grupy przestępcze na wszystkich szczeblach wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych. Podejmowane w niektórych krajach starania prowadzące do wzmocnienia ich zdolności operacyjnych i wyeliminowania korupcji w organach sądowych muszą przełożyć się na konkretne rezultaty. Osiąganie wiarygodnych wyników jest ogromnie ważne, by zapewnić efekt odstraszący w odniesieniu do działań przestępczych i przywrócić zaufanie obywateli do organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości. W Ukrainie, Mołdawii i Gruzji należy kontynuować walkę ze szczególnym zjawiskiem, jakim są „złodzieje w majestacie prawa”.

Albania musi bardziej zdecydowanie zwalczać handel ludźmi, pranie pieniędzy, korupcję na wysokim szczeblu oraz cyberprzestępczość (w tym poprzez kryminalizację niegodziwego traktowania dzieci w celach seksualnych w internecie). Liczba przypadków konfiskaty mienia znacznie wzrosła, jednak jest ona nadal bardzo ograniczona w porównaniu z kwotami zajmowanych aktywów (których wartość uległa zmniejszeniu). W kraju nadal nie utworzono biura ds. odzyskiwania mienia. Odnotowano znaczne zmniejszenie ilości skonfiskowanych narkotyków. Dalsze sukcesy odnotowały wyspecjalizowane struktury ds. walki z korupcją i przestępczością zorganizowaną (SPAK). Struktury te powinny nadal pracować nad poprawą wyników, jeżeli chodzi o dochodzenia i wyroki skazujące w sprawach dotyczących korupcji na wysokim szczeblu. Poważne obawy budzi utrzymujący się brak postępów w walce z przestępczością zorganizowaną w Bośni i Hercegowinie. Kosowo poczyniło ograniczone postępy, jeżeli chodzi o ogólne rezultaty w zwalczaniu przestępczości zorganizowanej, i powinno nasilić starania w zakresie aktywnego wszczynania dochodzeń, wydawania wyroków skazujących i konfiskowania mienia pochodzącego z działalności przestępczej. Starania te są w dalszym ciągu niewielkie. W Macedonii Północnej istnieją poważne obawy związane z nadmiernymi wpływami zewnętrznymi na prace Rady Sądownictwa oraz na wymiar sprawiedliwości. Niektóre zmiany w kodeksie karnym, przyjęte w trybie przyspieszonej procedury parlamentarnej, mają negatywny wpływ na liczbę spraw dotyczących korupcji na wysokim szczeblu, przyczyniają się do wstrzymywania ich biegu, a nawet do umarzania. Władze powinny również zwiększyć swoje wysiłki na rzecz walki ze zjawiskiem prania pieniędzy oraz z przestępstwami finansowymi. Czarnogóra wykazała obiecujące postępy w walce z przestępczością zorganizowaną, dokonano tam aresztowań wiodących członków zorganizowanych grup przestępczych i wysokich rangą urzędników organów ścigania. Fakt ten podkreśla znaczenie, jakie ma konsekwentna i zdecydowana walka z infiltracją policji i wymiaru sprawiedliwości przez zorganizowanych przestępców. Niepokojący jest jednak brak wyroków skazujących w związku z przemytem tytoniu, praniem pieniędzy, handlem ludźmi i cyberprzestępczością, a także bardzo ograniczony zakres, w jakim konfiskowane jest mienie. Wprawdzie w 2022 r. wzrosła liczba wyroków skazujących za przestępstwa finansowe, jednak wyroki te były oparte wyłącznie na ugodach sądowych. Jeżeli chodzi o rezultaty Serbii w obszarze przestępczości zorganizowanej, obraz sytuacji jest złożony. Liczba dochodzeń i aktów oskarżenia (w tym związanych z przemytem ludzi) wzrosła, jednak notuje się spadek liczby wyroków skazujących wydanych w pierwszej instancji oraz prawomocnych wyroków skazujących, a także bardzo niską liczbę konfiskat. Turcja rozszerzyła zakres swojego uczestnictwa we wspólnych operacjach z państwami członkowskimi UE i z państwami sąsiadującymi, musi jednak usprawnić walkę ze zjawiskiem prania pieniędzy oraz z przestępstwami finansowymi, w tym procedury konfiskowania mienia pochodzącego z działalności przestępczej. Mołdawia przeprowadziła szereg dochodzeń finansowych, dokonała zajęcia aktywów (i – w mniejszym zakresie –

konfiskat) i odnotowała pierwsze rezultaty, jeżeli chodzi o prawomocne wyroki skazujące. Działania te należy skonsolidować. W Gruzji znacznie wzrosła liczba prawomocnych wyroków w sprawach „złodziei w majestacie prawa”, wydano również wyroki skazujące w sprawach dotyczących prania pieniędzy. Ukraina odnotowała pierwsze rezultaty związane ze zwalczaniem poważnych form przestępczości zorganizowanej, prania pieniędzy i innych przestępstw finansowych. Konieczne są dalsze starania.

Współpraca w zakresie **zwalczania terroryzmu i zapobiegania radykalizacji postaw** ma znaczenie dla wszystkich krajów objętych procesem rozszerzenia, jest jednak szczególnym priorytetem we współpracy UE z Bałkanami Zachodnimi. Wyzwaniem i zagrożeniem dla bezpieczeństwa nadal jest terroryzm i brutalny ekstremizm we wszystkich formach i niezależnie od źródła. Odnotowano przypadki zatrzymania brutalnych ekstremistów oraz udaremnione ataki. Na forum ministerialnym UE-Bałkany Zachodnie dotyczącym wymiaru sprawiedliwości i spraw wewnętrznych, które odbyło się w listopadzie 2022 r., ponownie podkreślono, jak ważne jest wzmożenie działań prowadzących do określania zmieniających się zagrożeń powodowanych przez rosyjską wojnę napastniczą przeciwko Ukrainie oraz przeciwdziałanie tym zagrożeniom. Najważniejsze ramy współpracy z regionem Bałkanów Zachodnich nadal stanowi wspólny plan działania dla Bałkanów Zachodnich w zakresie zwalczania terroryzmu; połączono w nim zaangażowanie polityczne ze wsparciem i regularnym monitorowaniem. W całym regionie poczyniono postępy, przy czym najwięcej działań zrealizowały Albania i Macedonia Północna. Ponadto w grudniu 2022 r. te dwa państwa podpisały na szczecblu ministerialnym zaktualizowane ustalenia wykonawcze skupiające się na celach, których jeszcze nie osiągnięto. Pozostałe kraje Bałkanów Zachodnich przekazały w pierwszym kwartale 2023 r. piąty zestaw nowych sprawozdań z realizacji planu działania. Istotne postępy odnotowała też Czarnogóra. Przedmiotem dyskusji z Komisją Europejską jest obecnie aktualizacja dwustronnego porozumienia. Ogólnie rzecz biorąc, konieczne jest podjęcie większych wysiłków na rzecz zapobiegania wszelkim formom radykalizacji postaw, w tym w więzieniach, a także działań następczych w związku z przedterminowym warunkowym zwalnianiem z więzienia przestępców skazanych za brutalny ekstremizm oraz na rzecz skutecznego zwalczania treści terrorystycznych i ekstremistycznych w internecie. Jak wskazano w opublikowanym w 2023 r. sprawozdaniu Europolu dotyczącym terroryzmu i tendencji w tym obszarze, rekrutacja do terrorystycznych ugrupowań nadal prowadzona jest w internecie, jak i podczas zgromadzeń w nieformalnych miejscach kultu religijnego oraz w placówkach karnych. W Serbii i Albanii trwa przegląd krajowych strategii i planów działania; przegląd ten zakończono już w Bośni i Hercegowinie, Kosowie, Macedonii Północnej i Czarnogórze. Zagrożenie terroryzmem utrzymuje się na niskim poziomie w Gruzji, Mołdawii i w Ukrainie. Przepisy antyterrorystyczne w tych państwach są zasadniczo zgodne ze standardami międzynarodowymi. W strategicznych ramach bezpieczeństwa tych państw uznano terroryzm za zagrożenie, a także powołano wyspecjalizowane służby. Ugruntowana jest współpraca operacyjna z agencjami europejskimi odpowiedzialnymi za zwalczanie terroryzmu.

Nierównomiernie przebiega proces dostosowania przepisów regulujących **walkę z finansowaniem terroryzmu i przeciwdziałanie praniu pieniędzy** oraz skuteczne wdrażanie tych przepisów. Odnotowano postępy w zakresie ustawodawstwa, strategii i wdrażania w Macedonii Północnej, natomiast akty ustawodawcze Bośni i Hercegowiny nadal oczekują na zatwierdzenie w parlamencie. Konieczne jest ponadto osiągnięcie konkretnych rezultatów w zakresie prowadzenia dochodzeń i śledztw, ścigania i prawomocnych orzeczeń sądowych. W ciągu minionych 6 miesięcy Albania, objęta kontrolą grupy FATF, podjęła kroki w odniesieniu do wszystkich punktów planu działania. W czerwcu 2023 r. grupa FATF postanowiła zaproponować zorganizowanie wizyty na

miejscu; w następstwie tej wizyty Albanie usunięto w październiku 2023 r. z „szarej listy”. FATF będzie nadal monitorować, czy albańskie dobrowolne programy przestrzegania przepisów podatkowych (w tym ewentualne przepisy dotyczące amnestii), o ile takie programy zostaną przyjęte, są zgodne z zasadami i najlepszymi praktykami FATF. Ramy prawne Turcji powinny zostać dostosowane do punktów zawartych w jej planie działania FATF, co pozwoli na jej usunięcie z „szarej listy” FATF. W Ukrainie, Mołdawii i Gruzji wprowadzono przepisy, które kryminalizują finansowanie terroryzmu, ale niektóre obszary nadal wymagają dostosowania do zaleceń wydanych przez Moneyval (Komitet Ekspertów ds. Oceny Środków Przeciwdziałania Praniu Pieniędzy i Finansowaniu Terroryzmu) oraz do odpowiednich przepisów UE.

Sześciu partnerów z regionu Bałkanów Zachodnich coraz lepiej zdaje sobie sprawę ze znaczenia, jakie dla ochrony infrastruktury krytycznej mają solidne ramy. W obszarze tym Kosowo, Czarnogóra i Serbia opracowały odpowiednie przepisy, natomiast w Bośni i Hercegowinie przepisy takie wprowadzono jedynie częściowo.

Większość partnerów z regionu Bałkanów Zachodnich dokonało repatriacji **zagranicznych bojowników terrorystycznych** z północno-wschodniej Syrii oraz członków ich rodzin. Bośnia i Hercegowina wyraziła gotowość do repatriacji wszystkich zagranicznych bojowników terrorystycznych. Obowiązują wprowadzić przepisy prawne regulujące kwestię ich ścigania po powrocie, jednak skuteczne ściganie jest w całym regionie realizowane niejednakowo. Bośnia i Hercegowina wniosła i poparła oskarżenia przeciwko siedmiu powracającym zagranicznym bojownikom terrorystycznym, zaś sześć towarzyszących im kobiet otrzymało wyroki warunkowe. Albania prowadzi dochodzenie w dziewięciu sprawach dotyczących obywateli, którzy nadal przebywają w północno-wschodniej Syrii. Do tej pory nie postawiono w stan oskarżenia ani nie ścigano 37 kobiet i dzieci, które zostały objęte repatriacją. Czarnogóra wniosła i poparła oskarżenia przeciwko jednemu obywatelowi, który powrócił z rosyjskiej inwazji na Ukrainę w 2014 r. W sprawach tych wydawane są łagodne wyroki, co budzi niepokój. Jeżeli chodzi o osoby opuszczające kraj, aby wziąć udział w rosyjskiej wojnie przeciwko Ukrainie, żaden z krajów regionu Bałkanów Zachodnich nie zgłosił w ostatnim czasie faktu wyjazdu obywateli na obce pola walki, z wyjątkiem Albanii, która poinformowała, że jeden z jej obywateli udał się do Ukrainy, aby walczyć. Jednak powszechnie dostępne źródła wskazują, że miały miejsce wyjazdy z tego regionu na Ukrainę.

Ze względu na utrzymujące się groźby ze strony różnych grup terrorystycznych Turcja nadal priorytetowo traktowała walkę z PKK (Partia Pracujących Kurdystanu) oraz likwidację ruchu Gülena. PKK nadal figuruje w unijnym wykazie osób, grup i podmiotów uczestniczących w aktach terrorystycznych. Turcja kontynuowała aktywną współpracę ze społecznością międzynarodową w zakresie zwalczania terroryzmu – jako członek światowej koalicji przeciwko ISIL/Daiszowi, Światowego Forum na rzecz Zwalczania Terroryzmu oraz Komitetu Ekspertów Rady Europy ds. Terroryzmu. W roli współprzewodniczącego grupy roboczej ds. zagranicznych bojowników terrorystycznych, powołanej przez koalicję przeciwko ISIL/Daiszowi, Turcja zapewniała dostęp do swojej przestrzeni powietrznej i obiektów w ramach podejmowanych przez koalicję operacji antyterrorystycznych w Iraku i Syrii. Jednocześnie władze Turcji powinny zapewnić, aby krajowa ustawa antyterrorystyczna i jej stosowanie były zgodne z zasadą praworządności i z podstawowymi prawami i wolnościami. Turcja powinna dostosować swoje przepisy antyterrorystyczne do standardów UE i zapewnić zgodność z opinią Komisji Weneckiej w sprawie ustawy o zapobieganiu finansowaniu rozprzestrzeniania broni masowego rażenia.

Zagrożenia hybrydowe

Zagrożenia hybrydowe, w tym dezinformacja, zagraniczne manipulacje informacjami i ingerencje w informacje oraz cyberataki, w szczególności na infrastrukturę krytyczną, pozostają dla krajów objętych procesem rozszerzenia wyzwaniem politycznym i wyzwaniem w kontekście bezpieczeństwa. Zakres tych zagrożeń gwałtownie wzrósł w ubiegłym roku w następstwie rosyjskiej wojny napastniczej przeciwko Ukrainie. Obecnie zagrożenia te nadal stwarzają znaczne ryzyko – zarówno dla UE, jak i dla krajów objętych procesem rozszerzenia. W odpowiedzi na niedawne przyznanie Ukrainie i Mołdawii statusu kraju kandydującego oraz w związku z perspektywą rozszerzenia obejmującą Gruzję różne podmioty, w szczególności sponsorowane przez Rosję, nadal stawiają pod znakiem zapytania wiarygodność UE i podważają zaufanie publiczne do demokratycznych instytucji. Podmioty te w dalszym ciągu angażowały się w manipulowanie informacjami i ingerencje w informacje, czy to bezpośrednio czy też za pośrednictwem innych podmiotów, nierzadko synchronizując swoje działania z zamierzonym wywoływaniem zakłóceń w różnych sektorach i wykorzystując podatność na zagrożenia.

Od zeszłego roku **znacznie wzrosła** liczba przypadków **dezinformacji oraz zagranicznego manipulowania informacjami i ingerencji w informacje**. W miarę postępującej rosyjskiej inwazji na Ukrainę na pełną skalę, w krajach objętych procesem rozszerzenia rozpowszechniane były różne narracje Kremla, z różnym skutkiem. Szczególnie skutecznie przebiegało to w Serbii, gdzie w rozpowszechnianiu prorosyjskich narracji, również z wykorzystaniem całego regionu Bałkanów Zachodnich, bierze udział część lokalnych mediów i niektóre główne siły polityczne. Pomimo znacznych wysiłków odporność na te zagrożenia pozostaje niewielka, do czego przyczynia się niski poziom umiejętności korzystania z mediów, ograniczone zaufanie do instytucji, niewielki odsetek niezależnych i profesjonalnych dziennikarzy oraz niski poziom wolności mediów. W następstwie decyzji o uznaniu perspektywy rozszerzenia UE o Ukrainę, Mołdawię i Gruzję, a także o przyznaniu Mołdawii i Ukrainie statusu kraju kandydującego, te trzy wspomniane kraje stały się celem nowej fali zagranicznego manipulowania informacjami i ingerencji w informacje. Celem było przy tym w pierwszej linii zdyskredytowanie aspiracji związanych z przystąpieniem do UE oraz obciążenie Zachodu winą za obecną sytuację w regionie. W Gruzji pojawił się szczególnie wątek dezinformacyjny: próbowano sugerować, iż Zachód dąży do otworzenia w Gruzji „drugiego frontu” przeciwko Rosji. Wskazane byłoby bardziej aktywne demaskowanie tych informacji przez władze.

Kluczowym priorytetem we wszystkich krajach objętych procesem rozszerzenia nadal jest **cyberbezpieczeństwo** i cyberodporność. W ciągu roku kilka państw zgłosiło cyberataki, które miały istotny wpływ na administrację publiczną i służby publiczne. W Albanii, Macedonii Północnej, Czarnogórze, Ukrainie i Mołdawii odnotowano postępy w dostosowywaniu przepisów krajowych do unijnego dorobku prawnego w dziedzinie cyberbezpieczeństwa. W czerwcu 2023 r. w Brukseli odbyła się konferencja wysokiego szczebla na temat cyberbezpieczeństwa pt. *W kierunku odpornej cyberprzestrzeni na Bałkanach Zachodnich*. We wrześniu 2022 r. miał miejsce drugi dialog UE-Ukraina na temat cyberbezpieczeństwa, podczas którego uczestnicy byli obecni fizycznie.

W okresie, którego dotyczy przedmiotowy komunikat, w Albanii, Bośni i Hercegowinie, Kosowie, Mołdawii, Czarnogórze i Turcji odbyły się **wybory**. W nadchodzącym okresie wybory odbędą się w Macedonii Północnej, Ukrainie, Mołdawii i Gruzji. Konieczne są dalsze środki w celu zapobiegania wszelkim próbom ingerencji ze strony państw trzecich i podmiotów niepaństwowych oraz reagowania na takie próby.

We wszystkich krajach, z wyjątkiem Ukrainy, odnotowano nasilenie **bezpośrednich inwestycji zagranicznych**. W większości krajów objętych procesem rozszerzenia nadal

brakuje solidnych ram kontroli bezpośrednich inwestycji zagranicznych, które byłyby zgodne z rozporządzeniem UE w tej sprawie. Wyjątkiem jest Mołdawia, w której funkcjonuje odpowiedni system.

Migracja

Rosyjska wojna napastnicza przeciwko **Ukrainie** doprowadziła do wzrostu liczby obywateli Ukrainy uciekających przed wojną. Mołdawia w szczególności, ale także Czarnogóra, Serbia, Albania i Macedonia Północna odegrały kluczową rolę jako państwa przyjmujące.

Dużym wyzwaniem zarówno dla **Balkanów Zachodnich** jak i **Turcji** jest nielegalna migracja, w szczególności w kontekście walki z przemytem migrantów i handlu ludźmi. Według Europejskiej Agencji Straży Granicznej i Przybrzeżnej (Frontex) łączna liczba przypadków nielegalnego przekroczenia granicy zewnętrznej UE z regionu Bałkanów Zachodnich wyniosła w 2022 r. około 144 100. W porównaniu z 2021 r. (61 600) był to wzrost o 134 %. Jednak od początku bieżącego roku do 31 lipca 2023 r. łączna liczba osób o nieuregulowanym statusie przybywających z Bałkanów Zachodnich do UE spadła w porównaniu z tym samym okresem w 2022 r. W pierwszych siedmiu miesiącach 2023 r. na szlaku zachodniobałkańskim wykryto około 52 200 przypadków nielegalnego przekroczenia granicy, czyli o 26 % mniej niż w tym samym okresie w poprzednim roku. Osoby przybywające w 2022 r. i w pierwszych siedmiu miesiącach 2023 r. pochodziły głównie z Syrii, Afganistanu i Turcji.

Główne czynniki wpływające na wysoką liczbę osób przybywających drogą powietrzną z Turcji i Serbii to: (i) systemy bezwizowe; (ii) krótki czas potrzebny na przebycie regionu, tj. średnio 8 dni w 2022 r. w porównaniu z 53 w 2021 r. – według Międzynarodowej Organizacji ds. Migracji (IOM); (iii) stosunkowo niskie ceny oferowane przez siatki przemytnicze za przebycie regionu; oraz (iv) większe trudności związane z wjazdem do UE innymi szlakami (np. szlakiem zachodnioróżdziennomorskim).

Celem politycznym Komisji Europejskiej jest udzielenie wsparcia krajom Bałkanów Zachodnich, borykającym się z presją migracyjną w regionie, które to państwa są postrzegane jako potencjalne przyszłe państwa członkowskie UE. Zgodnie z planem działania UE na rzecz Bałkanów Zachodnich wsparcie to jest w obszernym zakresie przeznaczone na udoskonalenie zarządzania granicami, procedur azylowych i zdolności przyjmowania, walkę z przemytem migrantów, zacieśnienie współpracy w zakresie readmisji i powrotów migrantów o nieuregulowanym statusie bez prawa do pozostania – odpowiednio do ich krajów pochodzenia, a także na wzmocnienie systemów azylowych i ochrony oraz zdolności przyjmowania, a także dostosowanie polityki wizowej. Jak podaje Frontex, w 2022 r. państwa członkowskie UE odesłały 5 962 obywateli państw trzecich do regionu Bałkanów Zachodnich, czyli o 22 % więcej niż w 2021 r. Głównym krajem docelowym tych powracających obywateli była Albania, a następnie Serbia i Macedonia Północna. Ponadto według Międzynarodowej Organizacji ds. Migracji do dnia 8 czerwca 2023 r. w ośrodkach recepcyjnych w regionie przebywało około 3 657 migrantów i uchodźców, a około 700 poza ośrodkami recepcyjnymi. Dla porównania całkowita zdolność przyjmowania wynosiła około 12 172 miejsc. Bałkany Zachodnie uczestniczą w regionalnym partnerstwie operacyjnym na rzecz przeciwdziałania przemytowi, zainicjowanym w listopadzie 2022 r. Celem partnerstwa jest wspieranie współpracy organów ścigania i wymiarów sprawiedliwości w walce z siatkami przemytniczymi oraz zwiększenie zdolności do zarządzania granicami.

Do września 2023 r. z Turcji do UE (w tym do Grecji, Włoch i Bułgarii) przybyło 22 421 migrantów o nieuregulowanym statusie. W tym samym okresie w 2022 r. było to 22 821 migrantów o nieuregulowanym statusie. Liczba osób przybywających do Grecji wzrosła

o 123 %, natomiast na szlaku morskim do Włoch odnotowano istotny spadek (o 55 %). Znacząco, bo aż o 42 %, spadła liczba osób przybywających na Cypr, przekraczających zieloną linię.

Oświadczenie UE–Turcja z 2016 r. nadal stanowi najważniejsze ramy współpracy w obszarze migracji i przynosiło niezmiennie pozytywne wyniki pomimo utrzymujących się wyzwań związanych z wykonaniem tego oświadczenia. Turcja nieprzerwanie odgrywała kluczową rolę w rozwiązywaniu problemu migracji wzdłuż szlaku wschodniośródmorskiego. Turcja kontynuowała swoje ogromne starania związane z przyjęciem 3,6 mln uchodźców z Syrii i z innych krajów, a UE w dalszym ciągu udzielała istotnego wsparcia. W ramach unijnego Instrumentu Pomocy dla Uchodźców w Turcji uruchomiono 6 mld EUR, z czego do września 2023 r. wypłacono 5,1 mld EUR. Po zrealizowaniu finansowania pomostowego w wysokości 535 mln EUR w 2020 r. Komisja kontynuowała wdrażanie pakietu o wartości 3 mld EUR, o który wnioskowała Rada.

Potężnym narzędziem ułatwiającym kontakty międzyludzkie i wspierającym reformy w obszarze sprawiedliwości, bezpieczeństwa i podstawowych wolności w regionie Bałkanów Zachodnich oraz w Ukrainie, Mołdawii i Gruzji pozostaje **liberalizacja reżimu wizowego**. Jak potwierdzono w opublikowanym w 2023 r. sprawozdaniu w ramach mechanizmu zawieszającego zwolnienie z obowiązku wizowego¹, Albania, Bośnia i Hercegowina, Czarnogóra, Macedonia Północna², Serbia, Gruzja, Mołdawia i Ukraina muszą zapewnić dalsze dostosowanie polityki wizowej do unijnych wykazów państw trzecich objętych obowiązkiem wizowym, w szczególności w odniesieniu do państw trzecich stwarzających ryzyko migracji nieuregulowanej lub ryzyko dla bezpieczeństwa UE. Dostosowanie polityki wizowej do UE w dalszym ciągu ma kluczowe znaczenie dla dobrego funkcjonowania ruchu bezwizowego tych partnerów z UE. Jeżeli chodzi o realizację nadal otwartych kryteriów planu działania na rzecz liberalizacji reżimu wizowego, Turcja nie poczyniła w okresie, którego dotyczy przedmiotowy komunikat, żadnych postępów.

Reforma administracji publicznej

Jakość administracji publicznej i ram regulacyjnych ma kluczowe znaczenie dla **długoterminowej konkurencyjności UE**³. Przez wiele lat Komisja Europejska systematycznie wskazywała drogę oraz wspierała potencjalne państwa członkowskie w tworzeniu stabilnej i efektywnej administracji publicznej opartej na pięciu zasadach: dobrego *kształtowania polityki*, zarządzania *usługą cywilną*, skutecznej *organizacji państwa* oraz jasnej *rozliczalności*, sprawnego i ukierunkowanego na obywateli *świadczenia usług* i należytego *zarządzania finansami publicznymi*. Kraje objęte procesem rozszerzenia aktywnie angażują się we wspieranie tego procesu, jednak w większości z nich nadal brakuje niezbędnego zaangażowania politycznego i przywództwa, które pozwoliłoby zrealizować reformy bardziej wrażliwe z politycznego punktu widzenia, mające wpływ na kulturę w przeważającej mierze klientelistyczną oraz przyczyniające się do stworzenia stabilniejszych i bardziej profesjonalnych struktur i systemów. Obecnie większość reform ma charakter raczej kosmetyczny niż merytoryczny. Jeżeli poszczególne kraje nie zaczną zmieniać dominującej kultury administracyjnej, ich administracje publiczne będą nadal miały trudności z przyciągnięciem i zatrzymaniem kompetentnych specjalistów zdolnych do

¹ [COM\(2023\) 730 final](#)

² Macedonia Północna prawie całkowicie dostosowała swoją politykę wizową do unijnych wykazów; umowę o ruchu bezwizowym z Macedonią Północną zawarło jedynie jedno państwo (Turcja), którego obywatele muszą posiadać wizę, aby wjechać do UE.

³ [COM\(2023\) 168 final](#), [COM\(2023\) 667 final](#)

koordynowania i realizowania polityk, usług i inwestycji niezbędnych do zapewnienia długoterminowego dobrobytu i dobrostanu społecznego.

Ogólnie rzecz biorąc, kraje objęte procesem rozszerzenia są – w najlepszym razie – **w umiarkowanym stopniu** przygotowane z punktu widzenia jakości administracji publicznej. W okresie, którego dotyczy przedmiotowy komunikat, odnotowano, ogólnie rzecz biorąc, bardzo ograniczone postępy w zakresie reform. Większość zaleceń z poprzedniego roku bądź z poprzednich lat pozostaje aktualna. Ogólnie można stwierdzić, iż w profesjonalnej administracji co najmniej częściowo wprowadzono formalną podstawę prawną i instytucjonalną, jednak nie jest ona systematycznie stosowana. W większości państw (z wyjątkiem Turcji) istnieją lub są aktualizowane **strategie reform administracji publicznej**. Ich wdrażanie jest jednak nierównomierne i często nie prowadzi do trwałych reform ani nie przyczynia się w trwały sposób do stworzenia lepszej administracji publicznej.

Jeżeli chodzi o Ukrainę, poczyniono pewne postępy, ale nadal istnieją wyzwania ze względu na toczącą się wojnę. Gruzja i Mołdawia odnotowały pewne postępy we wzmacnianiu administracji publicznej po jej zreformowaniu i przyjęciu powiązanych planów działania.

Podstawą reform administracji publicznej nadal jest **dobra koordynacja polityki i jej rozwój**. Kraje objęte procesem rozszerzenia muszą systematycznie opierać swoją politykę i prawodawstwo na danych i dowodach, opracowywać prawodawstwo i kształtować politykę w drodze konsultacji i w sposób sprzyjający włączeniu, a także oceniać ich potencjalny wpływ. Odpowiednie planowanie i należyty proces realizacji programu politycznego przyczynia się do tworzenia atmosfery zaufania, budowania odporności i zapewnienia bardziej przewidywalnego otoczenia regulacyjnego dla obywateli i przedsiębiorstw.

Jeśli chodzi o zasoby ludzkie i zarządzanie służbą cywilną, większość krajów nadal ma trudności z opracowaniem i systematycznym wdrożeniem przejrzystego, spójnego i sprawiedliwego systemu wynagrodzeń, a także opartego na kryteriach merytorycznych systemu rekrutacji, awansowania oraz zwalniania. Reformy w tym zakresie są niezbędne, aby móc przyciągnąć i utrzymać zmotywowanych i wykwalifikowanych pracowników, a także stworzyć profesjonalną i dobrze funkcjonującą służbę cywilną. Zarządzanie takimi reformami jest jednak zazwyczaj bardzo wrażliwe z politycznego punktu widzenia. Dla osiągnięcia postępów decydujące znaczenie ma zrozumienie interesów i obaw różnych zainteresowanych stron oraz uzyskanie szerokiego poparcia.

Skuteczną organizację i rozliczalność państwa nadal utrudnia brak postępów w **usprawnianiu struktur państwowych** i ustalaniu jasno określonego podziału odpowiedzialności między ministerstwami i podległymi im organami (w Bośni i Hercegowinie, Albanii, Kosowie, Macedonii Północnej, Serbii i Mołdawii). **Potencjał sądów administracyjnych** i jakość podejmowanych przez nie decyzji są niewystarczające dla zapewnienia osobom fizycznym prawa do wymiaru sprawiedliwości w sprawach administracyjnych (w Serbii, Macedonii Północnej, Albanii, Bośni i Hercegowinie oraz Mołdawii). Zróżnicowana jest jakość **organów nadzoru**, a zalecenia nie są systematycznie wdrażane, co ogranicza skuteczność mechanizmów kontroli i równowagi oraz możliwości usprawnień systemowych. Dla poprawy **wielopoziomowego systemu rządzenia** konieczne jest udoskonalenie współpracy i koordynacji między władzami krajowymi, regionalnymi i lokalnymi, zapewnienie odpowiedniej jakości usług na wszystkich szczeblach oraz dopasowanie obowiązków administracyjnych do zasobów i zdolności. Biorąc pod uwagę znaczenie, jakie ma zagwarantowanie odpowiedniej równowagi między władzami centralnymi, regionalnymi i lokalnymi oraz spójne stosowanie zasad, procedur i norm na wszystkich szczeblach administracji publicznej, niezbędne jest podejmowanie dalszych wysiłków we wszystkich krajach.

Najbardziej zaawansowanym obszarem reformy administracji publicznej, zwłaszcza w Albanii, Serbii i Ukrainie, jest świadczenie **cyfrowych usług administracyjnych**. Pozostałe kraje muszą nadrobić zaległości, aby móc im dorównać. Jednak wszystkie państwa muszą nadal dążyć do tego, aby usługi publiczne były w równym stopniu dostępne dla osób o niewystarczających środkach lub umiejętnościach cyfrowych. W dalszym ciągu istnieje możliwość usprawnienia procesów administracyjnych i zmniejszenia obciążeń regulacyjnych dla obywateli i przedsiębiorstw.

W większości krajów objętych procesem rozszerzenia brak skuteczności i integralności systemu **zarządzania finansami publicznymi** prowadzi do osłabienia zaufania i wpływa zarówno na *generowanie dochodów publicznych*, jak i na *zarządzanie wydatkami*. *Przejrzystość budżetowa i efektywność wydatków publicznych* to kwestie o decydującym znaczeniu, zwłaszcza w czasach rosnących ograniczeń budżetowych. W dalszym ciągu obserwuje się zbyt wiele luk prawnych w systemach *zamówień publicznych*, co utrudnia właściwe przeznaczenie pieniędzy podatników. Do zapewnienia stabilności finansów poszczególnych krajów przyczyniłaby się kultura *rozliczalności kadry kierowniczej* oraz przeprowadzanie *audytów wewnętrznych i zewnętrznych*, jednak nie jest to jeszcze normą. Należy znacznie poprawić jakość *zarządzania aktywami i inwestycjami*, aby umożliwić krajom objętym procesem rozszerzenia zlikwidowanie luki infrastrukturalnej między nimi a państwami członkowskimi UE oraz wykorzystanie atutów przyszłego członkostwa w UE, w tym w zakresie finansowania inwestycji.

Spółeczeństwo obywatelskie

Decydującym elementem każdego systemu demokratycznego jest wolne społeczeństwo obywatelskie o silnej pozycji. Społeczeństwo obywatelskie we wszystkich krajach objętych procesem rozszerzenia jest aktywne i dynamiczne; monitoruje ono działania rządowe i przyczynia się do kształtowania polityki. Organizacje społeczeństwa obywatelskiego świadczą również usługi, w szczególności udzielają pomocy osobom znajdującym się w trudnej sytuacji i uczestniczą w działaniach humanitarnych w odpowiedzi na rosyjską wojnę napastniczą przeciwko Ukrainie.

Ogólnie rzecz biorąc, społeczeństwo korzysta z wolności zrzeszania się i zgromadzeń, do których prawo jest przewidziane w odpowiednich ramach. Nadal konieczne są jednak reformy, aby w pełni zastosować normy międzynarodowe; wdrażanie tych reform powinno przebiegać bardziej spójnie. Społeczeństwo obywatelskie znajduje się pod ciągłą presją, a jego przestrzeń pozwalająca na swobodne funkcjonowanie w dalszym ciągu się zmniejsza, wprowadzane są ograniczenia działalności społeczeństwa obywatelskiego oraz obrońców praw człowieka. W alarmujący sposób rośnie liczba przypadków stosowania strategicznych powództw zmierzających do stłumienia debaty publicznej (SLAPP), w tym przez urzędników publicznych. Dotyczy to Serbii oraz Bośni i Hercegowiny, ale także innych krajów, takich jak Albania. Bardzo ważne jest także, aby nie nadużywano środków bezpieczeństwa, tj. nie wykorzystywano ich jako narzędzi w walce z przeciwnikami politycznymi lub krytykami – jak ma to miejsce w przypadku przepisów antyterrorystycznych w Turcji, swobodnego dostępu do informacji w Czarnogórze oraz nieuchylonych jeszcze przepisów wprowadzających nadmierną kontrolę i sprawozdawczość w obszarze zapobiegania praniu pieniędzy w Kosowie. Najbardziej niepokojące tendencje są jednak związane z opracowaniem ustaw o „zagranicznych agentach”, które to przepisy prowadzą do stygmatyzowania i represjonowania organizacji społeczeństwa obywatelskiego. Projekty tych przepisów przedstawiono w *Republice Serbskiej*, w Bośni i Hercegowinie oraz w Gruzji (w Gruzji zostały wycofane ze względu na naciski międzynarodowe i lokalne).

Należy poczynić znaczne postępy – między innymi w Gruzji, Serbii, Czarnogórze, Bośni i Hercegowinie oraz w Kosowie, aby poprawić dostępność i przejrzystość finansowania publicznego, które powinno być rozdzielane w oparciu o obiektywne kryteria. W Mołdawii udoskonalono ramy prawne dotyczące działalności charytatywnej i darowizn, jednak w Albanii i Czarnogórze nadal trwają prace nad przepisami dotyczącymi wolontariatu. Należy usprawnić procedury rejestracji organizacji społeczeństwa obywatelskiego, w tym w Albanii, Macedonii Północnej i Czarnogórze.

Pomimo tego, że w Albanii, Kosowie, Macedonii Północnej i Ukrainie przyjęto strategię na rzecz wzmocnienia otoczenia sprzyjającego społeczeństwu obywatelskiemu lub współpracy rządowej ze społeczeństwem obywatelskim, ich realizacja jest niedostateczna i nierzadko uzależniona od finansowania przez darczyńców. Większość krajów uznaje cenny wkład społeczeństwa obywatelskiego w kształtowanie polityki. Funkcjonują ponadto mechanizmy otwartych konsultacji publicznych, aczkolwiek należy poprawić sposób ich wykorzystywania. Nadal występują niedociągnięcia, jeżeli chodzi o zinstytucjonalizowane mechanizmy współpracy między społeczeństwem obywatelskim a rządem. Niezwykle istotne jest, aby rządy stworzyły warunki pozwalające na merytoryczny udział organizacji społeczeństwa obywatelskiego w kształtowaniu polityki, sprzyjający włączeniu.

Gospodarka

Po inwazji Rosji na Ukrainę na pełną skalę, która rozpoczęła się w lutym 2022 r., gospodarki dziesięciu państw objętych procesem rozszerzenia borykały się z poważnymi wyzwaniami gospodarczymi i społecznymi. W Ukrainie PKB spadł w 2022 r. o 29,1 %, ponieważ cały kraj poważnie ucierpiał w wyniku rosyjskiej wojny napastniczej, która wywarła ogromną presję na stabilność makroekonomiczną. Wzrost PKB w regionie Bałkanów Zachodnich spowolnił do 3,2 % w 2022 r. po wzroście do 7,7 % w 2021 r. związanym z odbiciem z recesji wywołanej przez COVID-19. Zakres spowolnienia gospodarczego różnił się w zależności od gospodarki: wzrost realnego PKB spadł do 6,1 % w Czarnogórze, do 5,6 % w Turcji, do 4,8 % w Albanii, do 4 % w Bośni i Hercegowinie, do 3,5 % w Kosowie, do 2,3 % w Serbii i do 2,1 % w Macedonii Północnej. W Mołdawii PKB spadł gwałtownie o 5,9 %, zaś w Gruzji PKB nadal wykazywał wzrost na poziomie dwucyfrowym (10,1 %). Różnice we wzroście gospodarczym w poszczególnych krajach wynikały głównie z bezpośrednich i pośrednich skutków rosyjskiej wojny w Ukrainie, w tym jej wpływu na stosunki handlowe, energię, ceny żywności i migrację. Perspektywy gospodarcze dla dziesięciu gospodarek nadal są obciążone dużą niepewnością co do tego, w jaki sposób wojna będzie dalej wpływać na wzrost gospodarczy, zatrudnienie i spójność społeczną.

W 2022 r. przedmiotowe kraje przyjęły **środki polityki fiskalnej** w celu złagodzenia skutków gospodarczych wojny oraz rosnących cen energii i żywności. Ceny energii znacznie spadły z poziomu szczytowego, a zatem należałoby stopniowo wycofywać te środki, zapewniając jednocześnie konsolidację fiskalną i odpowiednie ukierunkowanie ochrony socjalnej na tych, którzy jej potrzebują. Inflacja w regionie Bałkanów Zachodnich, w Mołdawii i Gruzji po znacznym przyspieszeniu osiągnęła wartość szczytową jesienią 2022 r., a następnie zaczęła spadać. Również w Turcji inflacja zwolniła w pierwszej połowie 2023 r., po tym jak globalna presja cenowa w połączeniu z niekonwencjonalną polityką pieniężną spowodowała znaczną deprecjację liry i wywindowała inflację do najwyższego poziomu od dwóch dekad (ponad 85 % w październiku 2022 r.). W Ukrainie zakłócenia w łańcuchach dostaw, wyższe koszty produkcji i drukowanie pieniędzy przez Bank Narodowy w celu sfinansowania działań wojennych doprowadziły do gwałtownego wzrostu inflacji, która pod koniec 2022 r. osiągnęła szczytowy poziom, tj. 26,6 %. Wartość ta zaczęła następnie spadać.

Rynki pracy w regionie Bałkanów Zachodnich i w Turcji nadal charakteryzują się ogólnie niskim poziomem aktywności zawodowej (zwłaszcza wśród kobiet i ludzi młodych), wysokim bezrobociem i drenażem wykwalifikowanych pracowników. Utrzymuje się strukturalne niedopasowanie umiejętności ze względu na niedostateczne inwestycje w kapitał ludzki oraz słabo funkcjonujące systemy edukacji. Wymaga to realizacji bardziej aktywnej polityki rynku pracy, wzmocnienia dwu- i trójstronnego dialogu społecznego oraz inwestowania w podnoszenie i zmianę kwalifikacji. W tym kontekście partnerzy z regionu Bałkanów Zachodnich zobowiązali się w 2021 r. do ustanowienia systemów gwarancji dla młodzieży na wzór UE. Do połowy 2023 r. większość z nich powołała międzyresortowe grupy ekspertów w celu opracowania planów wdrażania. Trzech partnerów przyjęło już swoje plany, a niektórzy rozpoczęli pilotaż programu w 2023 r. Rynki pracy w Mołdawii i Gruzji osiągnęły stosunkowo dobre wyniki w 2022 r., korzystając z napływu wykwalifikowanych pracowników uciekających przed wojną Rosji przeciwko Ukrainie oraz przed mobilizacją w Rosji. Utrzymują się jednak niedociągnięcia strukturalne. Istotną kwestią we wszystkich krajach partnerskich pozostaje wysoki poziom zatrudnienia nieformalnego. Przepływy uchodźców i wewnętrzne przesiedlenia w Ukrainie, jak również ogromne zniszczenia kapitału, drastycznie wpłynęły na rynek pracy, który już wcześniej charakteryzował się stosunkowo niskim wskaźnikiem aktywności zawodowej i drenażem mózgów. Po zakończeniu wojny konieczne będzie podjęcie ogromnych wysiłków na rzecz odbudowy funkcjonującego rynku pracy i rozwiązania problemu niedoboru wykwalifikowanych pracowników. W tym względzie kluczowe znaczenie będzie miało wzmocnienie dialogu społecznego, w tym tworzenie potencjału po stronie partnerów społecznych.

Coraz ważniejsze staje się to, aby we wszystkich dziesięciu gospodarkach objętych procesem rozszerzenia przyspieszono **reformy strukturalne**. Pozwolą one na trwałą odbudowę w perspektywie średnioterminowej oraz poczynienie postępów na drodze do spełnienia dwóch kryteriów gospodarczych związanych z członkostwem w UE: zapewnienia funkcjonowania gospodarek rynkowych i wykazania zdolności radzenia sobie z presją konkurencyjną i siłami rynkowymi w UE.

Jeżeli chodzi o **funkcjonujące gospodarki rynkowe**, obecnie przyjmuje się, że żaden z krajów Bałkanów Zachodnich nie posiada w pełni funkcjonującej gospodarki rynkowej, zaś poziom zgodności z przepisami jest zróżnicowany pomimo postępów w niektórych krajach. Podczas gdy Bośnia i Hercegowina nadal znajduje się na wczesnym etapie przygotowań, a w ciągu ostatniego roku nie poczyniła żadnych postępów, większość pozostałych partnerów odnotowała pewne lub istotne postępy w tworzeniu funkcjonujących gospodarek rynkowych, osiągając umiarkowany lub dobry poziom przygotowania. Gospodarka rynkowa Turcji jest bardzo zaawansowana, ale nadal istnieją poważne obawy odnośnie do jej funkcjonowania, jako że w kraju tym nastąpił regres w przypadku kluczowych elementów, takich jak prowadzenie polityki pieniężnej oraz otoczenie instytucjonalne i regulacyjne. Od czasu wyborów podjęto kroki, aby rozwiązać niektóre z tych obaw. Mołdawia i Ukraina znajdują się na wczesnym etapie / na pewnym poziomie przygotowania, natomiast Gruzja jest przygotowana w umiarkowanym stopniu. Jeżeli chodzi o zdolności do radzenia sobie z presją konkurencyjną i siłami rynkowymi, dobry poziom przygotowania odnotowano jedynie w Turcji. Serbia, Czarnogóra i Macedonia Północna są w umiarkowanym stopniu przygotowane, Albania i Gruzja osiągnęły pewien poziom przygotowania, Bośnia i Hercegowina oraz Mołdawia znajdują się na wczesnym / na pewnym etapie przygotowań, zaś Kosowo i Ukraina znajdują się na wczesnym etapie przygotowań.

Poziom wdrożenia wspólnie uzgodnionych wytycznych politycznych w dalszym ciągu pogarszał się w regionie Bałkanów Zachodnich i w Turcji: spadł z 50,8 % w 2020 r.

do 42,9 % w 2021 r., a następnie do 40,8 % w 2022 r. Wdrożenie wytycznych politycznych ma dla przedmiotowych krajów kluczowe znaczenie pod względem dalszego dostosowania ich gospodarek do UE oraz przygotowanie się do przyszłego udziału w unijnych ramach koordynacji i nadzoru polityki gospodarczej i społecznej. Należy zwiększyć stabilność fiskalną, promować rozwój kapitału ludzkiego i wzmocnić odporność na przyszłe wstrząsy. Należy kontynuować wysiłki na rzecz przyspieszenia transformacji cyfrowej i ekologicznej, poprawy otoczenia biznesowego i pogłębienia regionalnej integracji gospodarczej w oparciu o normy UE, co pozwoli przyciągnąć inwestycje i pobudzić wzrost gospodarczy.

Załącznik 2. Realizacja Planu gospodarczo-inwestycyjnego dla Bałkanów Zachodnich

Na zaawansowanym etapie znajduje się realizacja Planu gospodarczo-inwestycyjnego dla Bałkanów Zachodnich⁴, przyjętego 6 października 2020 r. Celem planu jest ściślejsza integracja i niwelowanie różnic społeczno-gospodarczych między regionem Bałkanów Zachodnich a UE, wspieranie transformacji ekologicznej i cyfrowej regionu oraz jego zbliżenie do jednolitego rynku UE. Plan jest wdrażany za pomocą pakietu unijnych dotacji o wartości 9 mld EUR oraz instrumentu gwarancyjnego dla Bałkanów Zachodnich, który ma – zgodnie z przewidywaniami – przyciągnąć inwestycje o wartości sięgającej 20 mld EUR.

Oczekuje się, że wpływ tych inwestycji na gospodarkę regionu zostanie spotęgowany przez wymierne postępy we wdrażaniu wspólnego rynku regionalnego i programów reform gospodarczych, a także nieustanne postępy w dziedzinie praworządności, zarządzania finansami publicznymi i reformy administracji publicznej.

Do tej pory UE **zatwierdziła lub przeznaczyła środki w wysokości 4,29 mld EUR w formie dotacji**. Oczekuje się, że **pobudzi to inwestycje o wartości ponad 10,76 mld EUR** z innych źródeł. Unijne środki obejmują finansowanie 54 projektów sztandarowych za pośrednictwem ram inwestycyjnych dla Bałkanów Zachodnich (WBIF), działań dwustronnych i wielokrajowych w ramach Instrumentu Pomocy Przedakcesyjnej (IPA) oraz Instrumentu Pomocy Przedakcesyjnej w zakresie rozwoju obszarów wiejskich (IPARD), wspierających działania w sektorze rolnictwa. Co więcej, UE zatwierdziła udzielenie 21 gwarancji w ramach Europejskiego Funduszu na rzecz Zrównoważonego Rozwoju (EFZR+), które pobudzą istotne inwestycje za pośrednictwem banków i międzynarodowych instytucji finansowych.

Inwestycje w łączność transportową koncentrują się na rozwoju niezbędnej infrastruktury dla transportu drogowego, kolejowego i wodnego, zgodnie z priorytetami transeuropejskich sieci transportowych. Skupiają się one również na modernizacji i ekologizacji istniejącej infrastruktury w celu zapewnienia inteligentnych rozwiązań w zakresie mobilności, zgodnie z Zielonym programem działań dla Bałkanów Zachodnich.

Kluczowe projekty sztandarowe, zatwierdzone w oparciu o ramy inwestycyjne dla Bałkanów Zachodnich, jako element Planu gospodarczo-inwestycyjnego dla Bałkanów Zachodnich dotyczą: (i) korytarza X, tj. połączenia kolejowego między Serbią i Bułgarią; (ii) „autostrady pokoju” łączącej Kosowo i Serbię; (iii) korytarza Vc, tj. autostrady w Bośni i Hercegowinie, łączącej ten kraj z Morzem Adriatyckim, Węgrami i Chorwacją; (iv) błękitnej autostrady w Albanii; (v) korytarza VIII, tj. autostrady w Macedonii Północnej; oraz (vi) innych połączeń autostradowych i kolejowych oraz obwodnic w regionie.

Projekty są uzupełnieniem inwestycji w zakresie łączności przyjętych w poprzednich latach, z których niektóre zostały ukończone w ostatnich miesiącach. Należą do nich korytarz Vc, tj. odcinek autostrady Tarčin i tunel Ivan w Bośni i Hercegowinie oraz korytarz IV, tj. połączenie kolejowe Bar-Vrbnica w Czarnogórze.

We współpracy ze Stałym Sekretariatem ustanowionym na mocy Traktatu o Wspólnocie Transportowej w regionie kontynuowane są także reformy poprzez wdrożenie pięciu sektorowych planów działania (w obszarze kolei, drogowym, bezpieczeństwa ruchu drogowego, ułatwień transportu drogowego oraz transportu wodnego i multimodalności), a także strategii na rzecz zrównoważonej i inteligentnej mobilności dla regionu Bałkanów

⁴ [COM\(2020\) 641 final](#).

Zachodnich. Pięcioletni kroczący plan prac zatwierdzony przez sześciu partnerów stanowi dodatkowe narzędzie planowania reform i infrastruktury, które w całym regionie muszą być w nadchodzących latach traktowane priorytetowo.

Realizacja tych planów działania i modernizacja istniejącej infrastruktury są wspierane za pośrednictwem programu na rzecz bezpiecznego i zrównoważonego transportu. Program ten, którego budżet wynosi 80 mln EUR, został przyjęty przez radę operacyjną ram inwestycyjnych dla Bałkanów Zachodnich w czerwcu 2023 r. Środki te służą finansowaniu inteligentnych i zrównoważonych rozwiązań w zakresie mobilności za pośrednictwem dekarbonizacji i cyfryzacji.

Po tym jak w okresie pandemii COVID-19 skutecznie wprowadzono uprzywilejowane korytarze, między Bałkanami Zachodnimi a państwami UE powstają, jako środki ułatwiające transport, podobne korytarze – zielone i niebieskie (na przejściach morskich). Obecnie realizowane są projekty pilotażowe z Grecją, Włochami i Chorwacją; negocjuje się korytarze na granicy serbsko-węgierskiej.

W ramach wniosku dotyczącego zmiany rozporządzenia w sprawie transeuropejskiej sieci transportowej (TEN-T) utworzono korytarz dla Bałkanów Zachodnich, który został włączony do sieci kompleksowej, a częściowo do sieci bazowej. Świadczy to o zaangażowaniu UE w zapewnienie konektywności w regionie, który jest postrzegany jako integralna część sieci transportowej UE.

Jeśli chodzi o pomoc finansową w ramach Planu gospodarczo-inwestycyjnego dla Bałkanów Zachodnich na rzecz zrównoważonego transportu, w oparciu o ramy inwestycyjne dla Bałkanów Zachodnich zatwierdzono dotychczas kwotę 1,74 mld EUR i rozdysponowano ją w ramach dwustronnych i wielokrajowych programów IPA. Oczekuje się, że przyczyni się to do pozyskania dodatkowej kwoty 5,7 mld EUR z innych źródeł.

Projekty sztandarowe dotyczące **przejścia na czystą energię i konektywności** koncentrują się na inwestycjach w odnawialne źródła energii, inicjatywie „Fala renowacji” oraz ułatwianiu odejścia od węgla. Wspierane są również bezpieczeństwo energetyczne i dywersyfikacja dostaw.

W październiku 2022 r. Komisja ogłosiła pakiet wsparcia energetycznego dla regionu o wartości 1 mld EUR. Połowa tej kwoty przeznaczona jest na ukierunkowane wsparcie słabszych grup społecznych i przedsiębiorstw, zaś druga połowa – na przyspieszenie transformacji energetycznej, zwłaszcza za pośrednictwem inwestycji w środki służące efektywności energetycznej, dywersyfikację dostaw i wytwarzanie energii ze źródeł odnawialnych. Większość wsparcia bezpośredniego wypłacono na początku 2023 r., natomiast w dalszym ciągu tego roku określone są priorytety i przyjmowane inwestycje.

Rada operacyjna ds. ram inwestycyjnych dla Bałkanów Zachodnich przyjęła dotychczas 18 projektów inwestycyjnych w ramach Planu gospodarczo-inwestycyjnego dla Bałkanów Zachodnich. Projekty te dotyczą budowy elektrowni słonecznych/fotowoltaicznych (np. w Albanii, Kosowie i Macedonii Północnej), farm wiatrowych (np. w Serbii), modernizacji elektrowni wodnych (np. w Albanii, Bośni i Hercegowinie, Macedonii Północnej i Serbii), sieci przesyłu energii elektrycznej (np. transbałkański korytarz elektroenergetyczny) oraz efektywności energetycznej. UE wspiera również i finansuje inwestycje w gazowe połączenia międzysystemowe, co pozwoli zapewnić lepszą dywersyfikację źródeł energii.

Aby promować energię ze źródeł odnawialnych i efektywność energetyczną oraz wspierać postępy w renowacji budynków publicznych i prywatnych, Komisja zasilila regionalny program efektywności energetycznej kwotą 100 mln EUR w drodze porozumienia o przyznaniu wkładu, które zawarto w grudniu 2022 r. W kwietniu 2022 r. rada operacyjna

ds. ram inwestycyjnych dla Bałkanów Zachodnich pozytywnie zaopiniowała decyzję o przeznaczeniu środków finansowych w wysokości 45 mln EUR na specjalny instrument gwarancyjny dla projektów związanych głównie z efektywnością energetyczną i odnawialnymi źródłami energii. Finansowanie to jest obecnie przedmiotem negocjacji.

W grudniu 2022 r. Bałkany Zachodnie przyjęły cele w zakresie energii i klimatu na 2030 r. zgodnie z Traktatem o Wspólnocie Energetycznej. Na tej podstawie opracowują one obecnie swoje krajowe plany w obszarze energii i klimatu, w których określa się kroki zmierzające do osiągnięcia wspomnianych celów. Komisja i Wspólnota Energetyczna współpracują również z Bałkanami Zachodnimi – w ramach procesu akcesyjnego – nad opracowaniem regionalnego systemu handlu emisjami.

Odejście od węgla w regionie, którego większa część jest w dużym stopniu zależna od paliw kopalnych, będzie poważnym wyzwaniem społeczno-gospodarczym. Komisja wspiera zatem platformę współpracy dla regionów górniczych w okresie transformacji w regionie Bałkanów Zachodnich i w Ukrainie, która to platforma jest odzwierciedleniem podobnej inicjatywy UE. Przeprowadzono już szereg dwustronnych wymian z regionami UE i planowane są kolejne.

Jeśli chodzi o pomoc finansową w ramach Planu gospodarczo-inwestycyjnego dla Bałkanów Zachodnich na rzecz czystej energii, w oparciu o ramy inwestycyjne dla Bałkanów Zachodnich przyjęto dotychczas kwotę 617 mln EUR i rozdysponowano ją w ramach dwustronnych i wielokrajowych programów IPA. Oczekuje się, że przyczyni się to do pozyskania dodatkowej kwoty 1,3 mld EUR z innych źródeł.

Ponadto rada operacyjna ds. ram inwestycyjnych dla Bałkanów Zachodnich wydała pozytywną opinię w sprawie udzielenia sześciu gwarancji otwartego dostępu, które mają wygenerować znaczne inwestycje w obszarze infrastruktury energetycznej, efektywności energetycznej i transformacji. Obecnie trwają negocjacje w sprawie kontraktów.

Priorytety określone w Planie gospodarczo-inwestycyjnym dla Bałkanów Zachodnich są uzupełnieniem wysiłków podejmowanych w obszarze **środowiska i zmiany klimatu**. Wspólnie przyczyniają się one do realizacji Zielonego programu działań dla Bałkanów Zachodnich, przyjętego wraz z Planem gospodarczo-inwestycyjnym dla Bałkanów Zachodnich i zatwierdzonego przez przywódców Bałkanów Zachodnich w listopadzie 2020 r. na podstawie deklaracji z Sofii. Pięciofilarowy program opiera na reformach regulacyjnych i inwestycjach w regionie celem dostosowania ich do ambitnych założeń Europejskiego Zielonego Ładu, w szczególności w obszarach transformacji energetycznej, zapobiegania zanieczyszczeniom, gospodarki o obiegu zamkniętym, ochrony różnorodności biologicznej i zrównoważonej produkcji żywności. Wdrażanie programu promuje się w ramach sztandarowych projektów Planu gospodarczo-inwestycyjnego dla Bałkanów Zachodnich, które związane są ze zrównoważonym transportem, transformacją energetyczną oraz gospodarowaniem odpadami i ściekami.

W regionie realizowany jest szczegółowy plan działania dotyczący tego programu, zatwierdzony przez przywódców na szczycie w Brdzie w październiku 2021 r. Kluczową rolę w koordynowaniu inicjatyw regionalnych w ramach Zielonego programu działań dla Bałkanów Zachodnich odgrywa Rada Współpracy Regionalnej; Komisja ustanowiła natomiast z Austriacką Agencją Środowiska regionalny program EU4Green o wartości 11 mln EUR, który ma pomóc każdemu partnerowi w regionie w opracowaniu własnych strategii i reform.

Wspierane przez UE inwestycje na rzecz Zielonego programu działań dla Bałkanów Zachodnich są uzupełnieniem wspomnianych wcześniej projektów w dziedzinie energii oraz transportu i koncentrują się na gospodarowaniu odpadami i ściekami, gospodarce o obiegu

zamkniętym, ochronie środowiska i zrównoważonym rolnictwie. Do tej pory rada operacyjna ds. ram inwestycyjnych dla Bałkanów Zachodnich oraz Komisja zatwierdziły, w ramach inicjatywy przewodniej nr 7, finansowanie siedmiu projektów inwestycyjnych w zakresie gospodarki wodnej i ściekowej we wszystkich sześciu krajach partnerskich (w tym w stolicach: Podgoricy, Skopje, Belgradzie i Sarajewie) oraz trzech programów wspierających gospodarowanie odpadami (w Albanii, Macedonii Północnej i Serbii). Przygotowano również liczne dwustronne programy dotyczące różnorodności biologicznej i ochrony środowiska na określonych obszarach (np. na obszarze jeziora Prespa). Przyjęto również regionalny program zwalczania zanieczyszczeń w miastach, w ramach którego wspierane jest Porozumienie Burmistrzów w sprawie Klimatu i Energii. W ramach porozumienia udziela się pomocy miastom, które opracowują plany i wdrażają projekty pilotażowe w tym obszarze.

Zielona transformacja w sektorze rolno-spożywczym odbywa się w dużej części za pośrednictwem Instrumentu Pomocy Przedakcesyjnej w zakresie rozwoju obszarów wiejskich (IPARD). Do tej pory na wsparcie modernizacji zrównoważonej produkcji żywności przeznaczono kwotę 152 mln EUR w ramach planu gospodarczo-inwestycyjnego dla Bałkanów Zachodnich.

Jeśli chodzi o pomoc finansową w ramach Planu gospodarczo-inwestycyjnego dla Bałkanów Zachodnich na rzecz ochrony środowiska i walki ze zmianą klimatu, w oparciu o ramy inwestycyjne dla Bałkanów Zachodnich przyjęto dotychczas kwotę 633 mln EUR i rozdysponowano ją w ramach dwustronnych i wielokrajowych programów IPA i IPARD. Oczekuje się, że przyczyni się to do pozyskania dodatkowej kwoty 685 mln EUR z innych źródeł.

Co więcej, rada operacyjna ds. ram inwestycyjnych dla Bałkanów Zachodnich wydała pozytywną opinię w sprawie udzielenia czterech gwarancji otwartego dostępu związanych z transformacją ekologiczną, ukierunkowanych na zrównoważoną transformację miast, pochłaniacze dwutlenku węgla i zielone obligacje. Przygotowywane są umowy z myślą o podpisaniu w 2023 r.

Plan gospodarczo-inwestycyjny dla Bałkanów Zachodnich wspiera **transformację cyfrową** w regionie, za pośrednictwem pomocy technicznej i inwestycji. Koncentruje się on na reformach regulacyjnych sprzyjających rozwojowi rynku usług cyfrowych oraz na promowaniu inwestycji w innowacyjne rozwiązania cyfrowe i infrastrukturę cyfrową. Do tej pory zatwierdzono – zgodnie z ramami inwestycyjnymi dla Bałkanów Zachodnich – dwa projekty dotyczące sieci szerokopasmowych w Serbii i laboratoriów ICT w Albanii.

Jeśli chodzi o reformę ram prawnych, Komisja co roku prowadzi z krajami w regionie dialog regulacyjny na temat polityki cyfrowej i wspiera organizowanie w regionie Bałkanów Zachodnich regularnych szczytów cyfrowych wysokiego szczebla. Podczas zorganizowanego w dniu 30 czerwca 2023 r. dialogu Albania, Czarnogóra, Macedonia Północna i Serbia podpisały układy o stowarzyszeniu z programem „Cyfrowa Europa” (DIGITAL). Stowarzyszenie z DIGITAL pozwoli tym krajom na uczestnictwo w sieci europejskich centrów innowacji cyfrowych wspierających przedsiębiorstwa i sektor publiczny w transformacji ekologicznej i cyfrowej. W 2022 r. sześć państw podpisało deklarację dotyczącą przyszłości internetu, w której określono wizję i zasady internetu zaufania. Region Bałkanów Zachodnich jest również w pełni zaangażowany w prace Organu Europejskich Regulatorów Łączności Elektronicznej.

Komisja odegrała wraz z Radą Współpracy Regionalnej zasadniczą rolę w zawarciu regionalnej umowy roamingowej, na podstawie której w dniu 1 lipca 2021 r. wprowadzono

w regionie zasadę korzystania z telefonu za granicą tak jak w kraju. Pierwsze dobrowolne obniżenie opłat za transmisję danych w roamingu przez najważniejszych operatorów z UE i Bałkanów Zachodnich weszło w życie 1 października 2023 r. Operatorzy uzgodnili również strategię dalszych obniżek w nadchodzących latach, aby do 2028 r. zbliżyć ceny do systemu funkcjonującego według zasady korzystania z telefonu za granicą tak jak w kraju.

Jednocześnie UE promuje rozwój nowych rozwiązań cyfrowych w różnych sektorach gospodarki Bałkanów Zachodnich, w tym w sektorze transportu, energii, logistyki, administracji i handlu. Ważną inicjatywą promującą takie rozwiązania jest coroczny Balkathon, podczas którego nagradzane są innowacyjne projekty dotyczące transformacji cyfrowej.

Przygotowywany jest regionalny program EU4Digital o budżecie wynoszącym 15 mln EUR. Wdrożenie programu ma potrwać 3 lata. Założeniem programu jest uzupełnienie trwających prac w ramach wspólnego rynku regionalnego – regionalnego obszaru cyfrowego, którym przyświecają cele agendy cyfrowej dla Bałkanów Zachodnich.

Ważnym elementem Planu gospodarczo-inwestycyjnego dla Bałkanów Zachodnich jest niezmiennie cyberbezpieczeństwo. Zakończono ocenę potrzeb w zakresie cyberbezpieczeństwa w regionie, a obecnie w ramach instrumentu pomocy technicznej i w drodze wymiany informacji (TAIEX) organizuje się szereg wydarzeń dotyczących pomocy technicznej. Ich celem jest przygotowanie się na cyberincydenty.

Jeśli chodzi o pomoc finansową w ramach Planu gospodarczo-inwestycyjnego dla Bałkanów Zachodnich na rzecz transformacji cyfrowej, w oparciu o ramy inwestycyjne dla Bałkanów Zachodnich przyjęto dotychczas kwotę przekraczającą 50 mln EUR i rozdysponowano ją w ramach dwustronnych i wielokrajowych programów IPA. Oczekuje się, że przyczyni się to do pozyskania dodatkowej kwoty 240 mln EUR z innych źródeł.

Co więcej rada operacyjna ds. ram inwestycyjnych dla Bałkanów Zachodnich zatwierdziła zapewnienie jednej gwarancji otwartego dostępu w następującym obszarze: platforma transformacji cyfrowej.

Wspieranie sektora prywatnego koncentruje się na ukierunkowanym finansowaniu za pośrednictwem specjalnych instrumentów gwarancyjnych dla małych i średnich przedsiębiorstw (MŚP), tak aby mogły one rozpoczynać działalność, wprowadzać innowacje i zwiększać konkurencyjność. Podobne wsparcie otrzymują również przedsiębiorstwa rolne w ramach IPARD.

Należy stworzyć odpowiednie warunki dla rozwoju i wzrostu sektora prywatnego, w szczególności dla mikroprzedsiębiorstw oraz dla małych i średnich przedsiębiorstw (MMŚP). Kwestia ta jest centralnym elementem dialogu na temat polityki gospodarczej prowadzonego co roku z partnerami z Bałkanów Zachodnich w ramach programów reform gospodarczych oraz wynikających z tego zaleceń dotyczących polityki gospodarczej, dostosowanych do priorytetów Planu gospodarczo-inwestycyjnego dla Bałkanów Zachodnich.

Wsparcie na rzecz sektora prywatnego, w szczególności ukierunkowane na wspieranie innowacji i wzmocnienie dwójakiej transformacji – ekologicznej i cyfrowej, jest obecnie realizowane za pośrednictwem sześciu specjalnych programów łączonych sektora prywatnego: zielone MŚP, program klimatyczny, zielone finansowanie na rzecz włączenia społecznego, zrównoważony dostęp do finansowania dla przedsiębiorczości, program cyfrowy i program ekologia na rzecz wzrostu gospodarczego, promowanie zielonych kredytów.

Komisja wspiera ponadto działalność Forum Inwestycyjnego Izb Przemysłowo-Handlowych WB6 w celu promowania interesów gospodarczych regionu w obrębie Bałkanów Zachodnich i poza nimi. W szczególności Komisja finansuje nowy regionalny program rozwoju dostawców, którego celem jest ułatwienie tworzenia powiązań/szans dla krajowych dostawców.

Komisja uruchomiła także szereg inicjatyw w ramach gwarancji dla Bałkanów Zachodnich. Jest to element szerszego EFZR+. W tym kontekście przewidziano utworzenie 10 systemów gwarancji w celu zapewnienia ogólnego finansowania wzrostu na rzecz MŚP oraz mechanizmu podziału ryzyka w rolnictwie, jak również wspieranie wzrostu sprzyjającego włączeniu społecznemu i dwojakiej transformacji. Obecnie trwa zawieranie umów.

Jeśli chodzi o pomoc finansową w ramach Planu gospodarczo-inwestycyjnego dla Bałkanów Zachodnich na rzecz rozwoju sektora prywatnego, w oparciu o ramy inwestycyjne dla Bałkanów Zachodnich zatwierdzono dotychczas kwotę 341 mln EUR i rozdysponowano ją w ramach dwustronnych i wielokrajowych programów IPA. Oczekuje się, że przyczyni się to do pozyskania dodatkowej kwoty 2,1 mld EUR z innych źródeł.

Szóstym obszarem priorytetowym wspieranym w ramach Planu gospodarczego i inwestycyjnego jest **rozwój kapitału ludzkiego i innowacji**, w tym sektory młodzieży, edukacji i wprowadzania innowacji. W lipcu 2021 r. ministrowie regionu przyjęli deklarację zobowiązującą ich kraje do przestrzegania zasad Europejskiego filaru praw socjalnych oraz do wdrożenia inicjatywy przewodniej dotyczącej gwarancji dla młodzieży w ramach inicjatywy przewodniej Planu gospodarczo-inwestycyjnego dla Bałkanów Zachodnich. Na szczycie UE-Bałkany Zachodnie w październiku 2021 r. zainicjowano kompleksowy program na rzecz innowacji, badań naukowych, edukacji, kultury, młodzieży i sportu (plan innowacji).

Gwarancja dla młodzieży jest programem aktywizacji, który ma zapewnić, aby młodzi ludzie z Bałkanów Zachodnich otrzymali – w określonym czasie od uzyskania statusu osoby bezrobotnej lub zakończenia kształcenia formalnego – dobrej jakości ofertę zatrudnienia, dalszego kształcenia, przygotowania zawodowego lub szkolenia. Program ten wymaga reform i budowania zdolności w obszarze edukacji i szkolenia zawodowego, w sektorze zatrudnienia, służb pracy i ochrony socjalnej. Wszyscy partnerzy z Bałkanów Zachodnich, z wyjątkiem Bośni i Hercegowiny (gdzie trwają prace), przyjęli krajowe plany wdrażania gwarancji dla młodzieży i ustanowili mechanizmy koordynacji. W niektórych krajach rozpoczęto już prace pilotażowe.

Od końca 2022 r. Bałkany Zachodnie mają dostęp do unijnego instrumentu wzajemnej pomocy eksperckiej SOCIEUX+. Instrument skupia się na kwestiach zatrudnienia, pracy i ochrony socjalnej oraz zapewnia krótkoterminową pomoc krajowym i lokalnym instytucjom krajów partnerskich działającym w kwalifikujących się sektorach. Obecnie w regionie Bałkanów Zachodnich realizowanych jest 26 działań związanych głównie z ochroną socjalną oraz pracą i zatrudnieniem.

Za sprawą programu dla Bałkanów Zachodnich dotyczącego innowacji, badań naukowych, edukacji, kultury, młodzieży i sportu Bałkany Zachodnie nadal znajdują się na dobrej drodze do ściślejszej współpracy w tych obszarach polityki. Dzięki licznym wysiłkom w zakresie współpracy między państwami członkowskimi UE a partnerami z Bałkanów Zachodnich wzmocniono kluczowe obszary, takie jak wsparcie modernizacji systemów szkolnictwa wyższego, współpraca przemysłowa i inteligentna produkcja, wzmocnienie ekosystemów innowacji, szkolenie personelu medycznego, cyfryzacja i cyberbezpieczeństwo.

Głównym instrumentem realizacji programu innowacji jest program „Horyzont Europa”, w którym uczestniczy obecnie wszystkich sześciu partnerów z Bałkanów Zachodnich. Region ma również dostęp do narzędzia wspierania polityki RTD i zwiększył swoje zaangażowanie w inicjatywy badawcze UE, takie jak europejska współpraca naukowo-techniczna i Eureka. Macedonia Północna i Serbia są stowarzyszone z programem Erasmus+, natomiast pozostałych czterech partnerów korzysta ze wsparcia międzynarodowego wymiaru programu Erasmus+. Od 2023 r. inicjatywa dotycząca europejskich szkół wyższych Erasmus+ jest dostępna dla wszystkich instytucji szkolnictwa wyższego z Bałkanów Zachodnich, które mogą w niej uczestniczyć jako pełnoprawni partnerzy. Europejskie szkoły wyższe to transnarodowe sojusze instytucji szkolnictwa wyższego, które rozwijają długoterminową współpracę strukturalną i strategiczną, tworzą uniwersytety przyszłości oraz promują europejskie wartości i europejską tożsamość. Partnerzy z Bałkanów Zachodnich w pełni angażują się w inicjatywy UE w dziedzinie kultury, w tym w program „Kreatywna Europa” oraz inicjatywę nowy europejski Bauhaus. Inicjatywa ta promuje innowacje, zrównoważony rozwój, włączenie społeczne i estetykę w projektach infrastrukturalnych i innych projektach, a ponadto jest szczególnie związana z wdrażaniem Zielonego programu działań.

Wsparcie UE w tym obszarze obejmuje również ścisłą współpracę z Bałkanami Zachodnimi w sektorze zdrowia. Region jest nadal związany z pracami Komitetu ds. Bezpieczeństwa Zdrowia UE i Europejskiego Centrum ds. Zapobiegania i Kontroli Chorób oraz ma dostęp do wspólnych zamówień na środki medyczne. UE finansuje projekt w obszarze odporności na kryzysy w sektorze opieki zdrowotnej w regionie Bałkanów Zachodnich oraz projekt inwestycyjny mający na celu rozbudowę uniwersyteckiego szpitala dziecięcego w Belgradzie.

Jeśli chodzi o pomoc finansową w ramach Planu gospodarczo-inwestycyjnego dla Bałkanów Zachodnich na rzecz rozwoju kapitału ludzkiego w oparciu o ramy inwestycyjne dla Bałkanów Zachodnich zatwierdzono dotychczas kwotę 368 mln EUR i rozdysponowano ją w ramach dwustronnych i wielokrajowych programów IPA. Oczekuje się, że przyczyni się to do pozyskania dodatkowej kwoty 477 mln EUR z innych źródeł.

Podstawę sześciu priorytetów Planu gospodarczo-inwestycyjnego Bałkanów Zachodnich tworzy – a ich wpływ wzmacnia – zobowiązanie regionu (i wsparcie UE) do ustanowienia wspólnego rynku regionalnego na Bałkanach Zachodnich opartego na czterech swobodach przepływu. Ważnym przełomem pod koniec 2022 r. było zawarcie trzech porozumień dotyczących swobodnego przepływu osób w regionie. Skuteczne wdrożenie tych porozumień ułatwi podróżowanie i uznawanie kwalifikacji uzyskanych w ramach kształcenia na poziomie wyższym i niektórych kwalifikacji zawodowych. UE wspiera rozwój wspólnego rynku za pośrednictwem Rady Współpracy Regionalnej oraz CEFTA.

I wreszcie, powodzenie planu gospodarczo-inwestycyjnego zależy również od tego, czy wszyscy partnerzy zaangażują się we wprowadzanie najlepszych praktyk w zakresie praworządności, zarządzania finansami publicznymi i inwestycjami oraz we wspieranie profesjonalnej i skutecznej administracji publicznej.

Załącznik 3 Realizacja planu gospodarczego i inwestycyjnego Partnerstwa Wschodniego – przegląd informacji dotyczących Ukrainy, Mołdawii i Gruzji

W 2021 r. UE wraz z pięcioma krajami należącymi do Partnerstwa Wschodniego uruchomiła **plan gospodarczy i inwestycyjny Partnerstwa Wschodniego**⁵. Celem planu jest wspieranie odbudowy gospodarczej po dwóch latach kryzysu w obszarze zdrowia, który miał szkodliwe skutki z punktu widzenia społeczeństwa i gospodarki. Plan zmierza również do osiągnięcia transformacji ekologicznej i cyfrowej niezbędnej do zbudowania innowacyjnych, zrównoważonych środowiskowo, sprzyjających włączeniu społecznemu i odpornych gospodarek.

Od samego początku niesprowokowanej wojny napastniczej Rosji przeciwko Ukrainie plan gospodarczy i inwestycyjny Partnerstwa Wschodniego nabrał całkowicie nowego znaczenia społeczno-gospodarczego i politycznego. Stał się on integralnym elementem odpowiedzi UE na skutki wojny w Ukrainie, zagwarantował bowiem płynność i uruchomił inwestycje, które zapewniły gospodarce Ukrainy, a także Mołdawii, możliwość przetrwania. Plan gospodarczy i inwestycyjny Partnerstwa Wschodniego wpisuje się również w strategię wsparcia UE na rzecz integracji tych dwóch krajów, a także Gruzji, z unijną gospodarką i rynkami energetycznymi, cyfrowymi i transportowymi. Jest kluczowym mechanizmem służącym ułatwieniu ich starań akcesyjnych i czerpaniu korzyści płynących z integracji europejskiej.

Założeniem planu jest uruchomienie inwestycji w regionie o wartości sięgającej 17 mld EUR w latach 2021–2027 dzięki wykorzystaniu efektu mnożnikowego dotacji i gwarancji UE w wysokości 2,3 mld EUR. W skład planu gospodarczego i inwestycyjnego Partnerstwa Wschodniego wchodzi także wspomagające środki z zakresu polityki i wsparcie techniczne.

Do września 2023 r. uruchomiono łączną kwotę 6,2 mld EUR w formie dotacji dwustronnych i regionalnych, działań łączonych i gwarancji wspierających priorytety planu gospodarczego i inwestycyjnego Partnerstwa Wschodniego w Ukrainie, Mołdawii i Gruzji. 3,5 mld EUR z tej kwoty przeznaczono na wsparcie realizacji projektów sztandarowych w poszczególnych krajach. Liczba inwestycji uruchomionych dotychczas w ramach planu gospodarczego i inwestycyjnego Partnerstwa Wschodniego stanowi 40 % docelowej kwoty inwestycji, które mają zostać uruchomione, tj. 17 mld EUR. W pierwszej połowie 2023 r. inwestycje uruchomione w ramach planu dynamicznie się rozwijały. Oczekuje się, że wraz z zawarciem nowych umów gwarancyjnych z partnerskimi instytucjami finansowymi w ramach instrumentu EFZR+ realizacja planu przyspieszy jeszcze bardziej.

Zrównoważony transport

Od czasu utworzenia Partnerstwa Wschodniego w 2009 r. jednym z kluczowych priorytetów w regionie są zrównoważone połączenia transportowe. W grudniu 2021 r. UE i jej wschodni partnerzy ponowili swoje zobowiązanie do wzmocnienia podstawowych połączeń transportowych, ze szczególnym uwzględnieniem rozszerzonej orientacyjnej sieci bazowej TEN-T, w tym połączeń przez Morze Czarne. Z udoskonaleniem kluczowych połączeń lotniczych, drogowych, kolejowych, morskich i śródlądowych wiąże się ogromny potencjał w zakresie stymulowania zrównoważonego rozwoju gospodarczego, integracji rynku oraz handlu transgranicznego w obrębie regionu, a także między państwami regionu a UE. Od 2021 r. uruchomiono kwotę 1,2 mld EUR na wsparcie połączeń transportowych.

W Ukrainie i Mołdawii UE wywiązuje się ze swojego zobowiązania do wspierania realizacji **inicjatywy dotyczącej korytarzy solidarnościowych** między UE a Ukrainą. Korytarze

⁵ [SWD\(2021\) 186 final](#).

solidarnościowe to priorytetowe osie transportowe łączące Ukrainę i Mołdawię z UE. Są one główną drogą, którą odbywa się handel podstawowymi towarami z i do Ukrainy, a tym samym siłą napędową gospodarki tego kraju. Komisja współpracuje z państwami członkowskimi UE, Ukrainą, Mołdawią, partnerami międzynarodowymi i przedsiębiorstwami, a także z przewoźnikami, dążąc do rozszerzenia i poprawy funkcjonowania korytarzy solidarnościowych. Komisja koncentruje się na ograniczeniu kosztów transportu i logistyki wzdłuż korytarzy solidarnościowych poprzez usprawnienie procedur, modernizację infrastruktury i pełne wykorzystanie potencjału wszystkich tras. W tym kontekście w ramach instrumentu „Łącząc Europę” przewidziano – przy wsparciu UE o całkowitej wartości niemal 250 mln EUR – dziewięć projektów, które przyczynią się do modernizacji kolejowych i drogowych przejść granicznych między sąsiadującymi państwami członkowskimi UE (Węgry, Polska, Rumunia i Słowacja) a Ukrainą i Mołdawią.

W 2022 r. Komisja współpracowała z władzami Mołdawii, Europejskim Bankiem Odbudowy i Rozwoju (EBOR) oraz Europejskim Bankiem Inwestycyjnym (EBI) w celu wsparcia rekonstrukcji osi kolejowej **północ-południe**. Głównym celem tego przedsięwzięcia jest poprawa przepustowości mołdawskiej sieci kolejowej, która obejmuje około 128 km korytarza Vălcineț-Ocnița-Ungheni-Chișinău-Căinari, zwłaszcza pod względem norm dotyczących wagi oraz prędkości przejazdu. Jest ono uzupełnieniem krótkoterminowych inwestycji mających na celu szybką modernizację głównego drogowego przejścia granicznego między Ukrainą a Słowacją oraz zakup sprzętu (np. skanerów i generatorów) na potrzeby priorytetowych przejść granicznych między Ukrainą a państwami członkowskimi UE. Komisja uruchomiła 20 mln EUR w formie dotacji za pośrednictwem instrumentu polityki zagranicznej, a także pożyczkę w wysokości 12 mln EUR udzieloną przez EBOR.

W Gruzji nadal realizowane były inwestycje UE i EBI, które dotyczyły **autostrady wschód-zachód** i które koncentrowały się na „czarnych punktach”, czyli na odcinkach dróg o szczególnie wysokiej liczbie wypadków drogowych i ofiar śmiertelnych. UE i EBI będą nadal wspierać rozwój tego kluczowego korytarza, przeznaczając na ten cel łączną kwotę 446 mln EUR (w tym 16,8 mln EUR w formie dotacji). W ramach wsparcia inicjatywy przewodniej nr 2 w Gruzji UE rozpoczęła również kompleksowe studium wykonalności, aby przeanalizować komercyjną rentowność dodatkowych linii promowych/dowozowych, które łączą Gruzję z Bułgarią przez Morze Czarne.

W listopadzie 2022 r. Ukraina, Mołdawia i Gruzja zostały przyjęte w roli uczestników–obserwatorów do organów **Wspólnoty Transportowej**. Przyniesie to tym krajom wymierne korzyści pod względem wdrażania **odpowiedniego dorobku prawnego UE w obszarze transportu** oraz rozwoju orientacyjnej sieci TEN-T na ich terytorium, jak również pod względem wymiany dobrych praktyk z regionalnymi partnerami z Bałkanów Zachodnich i państwami członkowskimi UE. Stały Sekretariat ustanowiony na mocy Traktatu o Wspólnocie Transportowej rozpoczął już współpracę z uczestnikami–obserwatorami na różnych poziomach, aby wprowadzić ich w prace Wspólnoty Transportowej, zaangażować w działalność komitetów technicznych Traktatu o Wspólnocie Transportowej oraz rozpocząć prace nad niektórymi głównymi założeniami traktatu (takimi jak plany działania dotyczące transportu kolejowego, drogowego, bezpieczeństwa ruchu drogowego, ułatwień transportowych, transportu wodnego i multimodalności).

Mołdawia i Ukraina zostały włączone do instrumentu „Łącząc Europę” odpowiednio w maju i czerwcu 2023 r. Dzięki temu współpraca w sektorze transportu powinna się zacieśnić, a wdrażanie rozszerzonej sieci TEN-T powinno zyskać niezbędne wsparcie.

Ułatwienie dostępu MŚP do finansowania

Od czasu uruchomienia planu gospodarczego i inwestycyjnego Partnerstwa Wschodniego UE aktywnie wspiera wysiłki swoich wschodnich partnerów na rzecz odbudowy ich gospodarek po dwóch bardzo trudnych latach, w których wprowadzono lockdown i odnotowano zakłócenia w handlu spowodowane pandemią COVID-19. UE zwróciła szczególną uwagę na zaspokojenie potrzeb finansowych MŚP, uruchamiając kwotę 1,5 mld EUR za pośrednictwem linii kredytowych i usług doradztwa dla przedsiębiorstw. Ma to pomóc przedsiębiorstwom we wznowieniu działalności, odzyskaniu utraconych udziałów w rynku oraz przeprowadzeniu cyfryzacji i modernizacji ich działalności. Linie kredytowe wspierane przez UE oferują MŚP lepsze warunki zaciągania pożyczek, w szczególności proponując dłuższe terminy zapadalności, wymogi dotyczące obniżonego zabezpieczenia, dostosowaną do potrzeb pomoc techniczną oraz zachęty inwestycyjne. UE we współpracy z BGK udzieliła Ukrainie gwarancji w wysokości 10 mln EUR, aby umożliwić ponowne udzielanie pożyczek na rzecz MŚP, które nie kwalifikowałyby się do nowego finansowania ze względu na ryzyko związane z trwającą wojną.

Ułatwienia w handlu

W październiku 2022 r. UE uruchomiła **punkt informacji handlowej Partnerstwa Wschodniego**, aby ułatwić przedsiębiorstwom dostęp do informacji związanych z handlem. Punkt informacji to portal internetowy z dostępem do szczegółowych informacji rynkowych (obowiązujące przepisy dotyczące wywozu i przywozu, środki taryfowe i pozataryfowe, cła, podatki, procedury itp.), statystyk handlowych i analitycznych informacji odnośnie do potencjału rynków krajowych UE i krajów Partnerstwa Wschodniego. W każdym kraju przeprowadzono badania środków pozataryfowych (regulacyjnych, proceduralnych) w celu określenia barier w handlu towarami i usługami oraz przedstawienia zaleceń umożliwiających ich wyeliminowanie.

Wdrażanie **EU4Business**: W 2022 r. i na początku 2023 r. kontynuowano projekt dotyczący **nawiązywania kontaktów** przez **przedsiębiorstwa**. Celem projektu jest promowanie stosunków handlowych i partnerstw biznesowych w krajach należących do Partnerstwa Wschodniego poprzez budowanie pomostów między MŚP a organizacjami wspierającymi przedsiębiorstwa w UE oraz ich odpowiednikami u partnerów wschodnich. Opracowano program mobilności, który pozwala na wymianę między MŚP a organizacjami wspierającymi przedsiębiorstwa w obu regionach.

Zrównoważona energia i dekarbonizacja gospodarek

Od czasu uruchomienia planu gospodarczego i inwestycyjnego Partnerstwa Wschodniego poczyniono znaczne postępy w kluczowym obszarze, jakim jest zrównoważona energia. W całym regionie Partnerstwa Wschodniego uruchomiono już inwestycje o wartości 1,6 mld EUR.

W 2022 r. nadal udzielano Ukrainie, Mołdawii i Gruzji wsparcia, za pomocą programu EU4Energy, w budowaniu prawnych i regulacyjnych ram energetycznych. Program wspierał ponadto partnerów wschodnich w tworzeniu środowiska sprzyjającego rozwojowi energii ze źródeł odnawialnych i bardziej ekologicznych koszyków energetycznych. Program odegrał kluczową rolę we wspieraniu **Ukrainy i Mołdawii** w procesie postsynchronizacji europejskiej sieci operatorów systemów przesyłowych. W ramach programu udzielono ponadto wsparcia Ukrainie w trwającej odbudowie jej systemu energetycznego, przyczyniając się do bezpieczeństwa dostaw w regionie.

Kontynuowano współpracę z Międzynarodową Agencją Energii Odnawialnej (IRENA). Celem było określenie uwarunkowań i barier utrudniających rozwój i integrację odnawialnych źródeł energii w krajach Partnerstwa Wschodniego.

Wspierana przez UE inicjatywa przewodnia Funduszu na rzecz Efektywności Energetycznej (kwota 104 mln EUR pokryta przez UE) była nadal realizowana w **Ukrainie**: pomyślnie wdrażano jej program inwestycji w efektywność energetyczną w budynkach wielomieszkaniowych. Do końca marca 2023 r. Fundusz na rzecz Efektywności Energetycznej objął swoim zasięgiem niemal 80 000 gospodarstw domowych, a w całości lub częściowo ukończono 261 projektów w budynkach wielomieszkaniowych (ponad 80 % projektów dotyczyło gruntownych renowacji). W 2022 r. w ramach Funduszu na rzecz Efektywności Energetycznej wprowadzono nowy program odbudowy, który wspiera szybkie naprawy budynków mieszkalnych, których struktura nie została uszkodzona w wyniku wojny.

W ramach Wschodnioeuropejskiego Partnerstwa na rzecz Efektywności Energetycznej i Środowiska (E5P) UE współfinansowała kilka prowadzonych przez EBOR projektów dotyczących efektywności energetycznej i systemów ciepłowniczych w **Ukrainie**. Projekty dotyczące renowacji systemów ciepłowniczych obejmują Żytomierz, Tarnopol, Lwów, Łuck i Czerniowce, a ich łączny budżet to około 110 mln EUR oraz wkład EBOR w formie pożyczki w wysokości 48 mln EUR. Trwają projekty w zakresie efektywności energetycznej budynków użyteczności publicznej w Dnieprze. Budżet projektów opiewa na 39 mln EUR, w tym 20 mln EUR w formie pożyczki EBOR. W marcu 2023 r. EBI uruchomił nowy szeroko zakrojony program renowacji budynków użyteczności publicznej w Ukrainie (sięgający liczby 1 000 szpitali i szkół) z wykorzystaniem dotacji UE i programu E5P. W programie uwzględnione zostaną także aspekty niezwiązane z efektywnością energetyczną, np. schrony przeciwlotnicze, lepsze zabezpieczenie przeciwpożarowe i usprawnienie dostępu dla osób z niepełnosprawnościami. Ważny obszar prac, które rozpoczęto w 2022 r. i które nadal się toczą, obejmuje dwa finansowane przez UE programy pomocy w sytuacjach nadzwyczajnych. Dotyczą one zasobów mieszkaniowych dla osób wewnątrznie przesiedlonych.

Jeżeli chodzi o **Mołdawię**, w 2022 r. kraj ten podpisał program efektywności energetycznej (finansowany z dotacji w wysokości 15 mln EUR i dwóch pożyczek z EBOR i EBI o wartości 30 mln EUR). Jest to pierwsza ogólnokrajowa inicjatywa na rzecz efektywności energetycznej w Mołdawii. Główne kategorie budynków objętych programem to budynki użyteczności publicznej będące własnością państwa lub gmin. Łączną kwotę inwestycji szacuje się na około 94 mln EUR. Program efektywności energetycznej w budynkach użyteczności publicznej w Kiszyniowie, finansowany w ramach programu E5P, znajduje się na drugim etapie wdrażania. Jego celem jest odnowienie 119 takich budynków. Zakończono etap 1 programu dotyczącego systemu ciepłowniczego w Bieltcach (łączny budżet 11 mln EUR, 7 mln EUR pożyczki EBOR) i rozpoczęto etap 2 (łączny budżet 18 mln EUR, 14 mln EUR pożyczki EBOR).

W kwietniu 2023 r. zakończono projekt partnerski realizowany w **Gruzji** wspólnie z Komisją Regulacji Energetyki przez konsorcjum kierowane przez Austrię i Niemcy. W projekcie znalazły się działania promujące rozwój rynku energii, w tym rolę, jaką krajowy organ regulacyjny ds. energii i wody odgrywa w kontekście regulacji rynku, a także integrację energii ze źródeł odnawialnych i efektywność energetyczną. W latach 2021–2022 Mołdawia otrzymała wsparcie UE w wysokości 135 mln EUR, które przeznaczono na pomoc najsłabszym grupom ludności w związku z rosnącymi kosztami energii oraz na wsparcie długoterminowej odbudowy społeczno-gospodarczej, bezpieczeństwa energetycznego i transformacji energetycznej tego kraju. Z Funduszu Wsparcia Energetycznego **Ukrainy**, zarządzanego przez Sekretariat Wspólnoty Energetycznej, któremu współprzewodniczyła Komisja Europejska, sfinansowano dostawę zaawansowanych urządzeń gazowych o wartości

prawie 7,6 mln EUR z przeznaczeniem dla ukraińskiego operatora systemu przesyłowego gazu w celu odbudowy zniszczonych obiektów i obiektów na wyzwolonych terytoriach.

W **Gruzji** zrealizowano w ramach E5P projekt w zakresie efektywności energetycznej dla szkół w regionach górskich (dotacja w wysokości 2,6 mln EUR). Równoległy program w zakresie poprawy efektywności energetycznej budynków publicznych, wspierany w formie dotacji UE w wysokości 13 mln EUR, jest realizowany przez banki KfW i EBOR.

Zarządzane przez EBOR **Centrum Finansowania i Transferu Technologii w związku ze Zmianą Klimatu – segment EU4Climate** wspiera MŚP i spółki o średniej kapitalizacji w zmniejszaniu ich wpływu na środowisko, a także ich kosztów energii i wody, za pomocą innowacyjnych i technologii ekologicznych.

Realizowany obecnie program **EU4Climate** wspiera kraje partnerskie w udoskonaleniu strategii łagodzenia zmiany klimatu i przystosowywania się do niej oraz w przechodzeniu na gospodarkę niskoemisyjną i odporną na zmianę klimatu, zgodnie z porozumieniem paryskim. Uruchomiono nowy projekt z Europejską Agencją Środowiska jako partnerem wykonawczym, aby pomóc **Gruzji, Mołdawii i Ukrainie** w ustanowieniu skutecznego systemu zarządzania działaniami w obszarze klimatu.

Zarządzanie aktywami naturalnymi, klimat i środowisko

W 2022 r. inwestycje w gospodarkę o obiegu zamkniętym skorzystały z finansowania uwolnionego w ramach wsparcia MŚP. Towarzyszyło temu wsparcie regulacyjne i usługi doradcze dla przedsiębiorstw, świadczone przede wszystkim za pośrednictwem programu EU4Environment. W Ukrainie UE nadal wspierała tworzenie programów rozszerzonej odpowiedzialności producenta w odniesieniu do różnych strumieni odpadów. Ponadto sfinalizowano mapy odpadów przemysłowych dla regionów w Gruzji i Ukrainie. W Mołdawii zakończono wstępne oceny wykonalności dotyczące przekształcenia wolnej strefy ekonomicznej Vulcănești oraz parku przemysłowego Tracom w ekologiczne kompleksy przemysłowe. W Mołdawii zakończono również ocenę istniejących mechanizmów rozszerzonej odpowiedzialności producenta i przedstawiono zalecenia polityczne. Obejmowały one zalecenia dotyczące poprawy ram prawnych dotyczących wdrażania rozszerzonej odpowiedzialności producenta w kontekście zużytego sprzętu elektrycznego i elektronicznego oraz zużytych baterii. Gruzja otrzymała wsparcie regulacyjne na aktualizację krajowej strategii w zakresie odpadów na lata 2016–2030 i opracowanie nowego krajowego planu gospodarowania odpadami na lata 2022–2026. Rząd przyjął te dokumenty w sierpniu 2022 r. Zawierają one zaktualizowane cele, kwestie związane z odpadami ulegającymi biodegradacji i niebezpiecznymi oraz wymogi dotyczące systemów rozszerzonej odpowiedzialności producenta.

Jeżeli chodzi o wsparcie doradcze, dzięki współpracy z Organizacją Rozwoju Przedsiębiorczości opracowano oceny i plany działania w zakresie eko-innowacji dla pięciu MŚP reprezentujących sektor wina i odzieży w Mołdawii. Podobne wsparcie doradcze otrzymało osiem gruzińskich MŚP reprezentujących sektor rolny i sektor hotelarsko-gastronomiczny. Produkty trzech ukraińskich przedsiębiorstw ukierunkowanych na wywóz i pięciu gruzińskich przedsiębiorstw zorientowanych na wywóz są obecnie poddawane ocenie z zastosowaniem metody pomiaru śladu środowiskowego produktu.

Jeżeli chodzi o infrastrukturę wodną w Ukrainie, Mołdawii i Gruzji, brak jest inwestycji kapitałowych, działań konserwacyjnych i naprawczych. Celem planu gospodarczego i inwestycyjnego Partnerstwa Wschodniego jest zatem dalsza poprawa zaopatrzenia w wodę i infrastruktury sanitarnej oraz pomoc w praktycznej realizacji planów gospodarowania wodami w dorzeczu. W Ukrainie, Mołdawii i Gruzji realizowanych jest szereg projektów

inwestycyjnych przy wsparciu UE. Finansowanie UE pomogło, w kontekście rosyjskiej wojny napastniczej, 6,9 mln osób w Ukrainie w odzyskaniu dostępu do czystej wody. UE uruchomiła, we współpracy z licznymi międzynarodowymi instytucjami finansowymi (w tym z AFD, EBI, EBOR, KfW i NEFCO), środki finansowe na inwestycje w infrastrukturę wodną.

Aby zapewnić wsparcie techniczne dla reform i inwestycji w sektorze wodnym, na początku 2022 r. rozpoczęto wdrażanie programu EU4Environment – Woda i Dane; program ten przyniósł już pierwsze rezultaty. We wszystkich krajach partnerskich wznowiono proces krajowych dialogów politycznych dotyczących wody. W ramach programu w Gruzji rozpoczęto opracowywanie nowych planów gospodarowania wodami w dorzeczu, zaś w Ukrainie kontynuowano prace nad planem gospodarowania wodami w dorzeczu rzeki Dniepr. Na etapie początkowym znajduje się wsparcie na rzecz określenia inwestycji w sektorze leśnictwa, różnorodności biologicznej i ochrony przyrody. Jednak dzięki przystąpieniu do unijnego programu LIFE Ukraina i Mołdawia poczyniły postępy w tym obszarze.

Na etapie początkowym znajduje się wsparcie na rzecz określenia inwestycji w sektorze leśnictwa i obszarów chronionych.

Infrastruktura cyfrowa i usługi cyfrowe

Za pośrednictwem europejskiego planu gospodarczego i inwestycyjnego Partnerstwa Wschodniego UE zobowiązała się do uruchomienia kwoty sięgającej **1,5 mld EUR w ramach inwestycji publicznych i prywatnych**, aby wspierać transformację cyfrową regionu zgodnie ze standardami UE. W planie przewidziano również zestaw **inicjatyw przewodnich**, związanych z łącznością cyfrową, które zostały wspólnie z partnerami wschodnimi uznane za priorytety inwestycyjne. Projekty te stanowią wkład w bardziej kompleksową **strategię Global Gateway**.

Od czasu uruchomienia europejskiego planu gospodarczego i inwestycyjnego Partnerstwa Wschodniego UE aktywnie współpracuje z europejskimi i międzynarodowymi instytucjami finansowymi, państwami członkowskimi UE oraz sektorem prywatnym, udzielając wsparcia na realizację projektów cyfrowych w regionie. Wsparcie to przewiduje wprowadzenie szybkiego i przystępnego cenowo internetu na obszarach wiejskich w **Gruzji**, a także przygotowanie podstaw do położenia podmorskiego kabla przecinającego Morze Czarne w celu ustanowienia łączności cyfrowej między UE a Gruzją i regionem Kaukazu Południowego. Zaangażowanie UE w te projekty ma kluczowe znaczenie dla zapewnienia zgodności z unijnymi normami cyfrowymi, w szczególności w zakresie cyberbezpieczeństwa (unijny zestaw narzędzi na potrzeby cyberbezpieczeństwa sieci 5G) i otwartego dostępu do internetu.

W obszarze **gospodarki cyfrowej** zrealizowano – w ramach inicjatywy EU4Digital – dziewięć działań pilotażowych między państwami członkowskimi UE a Ukrainą, Mołdawią i Gruzją w zakresie handlu elektronicznego, elektronicznych systemów celnych oraz podpisu elektronicznego, co ma przyczynić się do poprawy dostępu do jednolitego rynku cyfrowego Unii Europejskiej. Komisja ułatwiła zawieranie **dobrowolnych umów roamingowych** między operatorami telekomunikacyjnymi w UE oraz w **Ukrainie i Mołdawii**, co przyniosło obywatelom i przedsiębiorstwom wymierne korzyści.

W **Mołdawii i Gruzji** opracowano **krajowe strategie na rzecz sieci szerokopasmowych**, aby ułatwić inwestycje w szybki i przystępny cenowo internet w regionie. Strategie te przewidują współinwestycje ze strony EBI i Banku Światowego w Gruzji o wartości 70 mln EUR z przeznaczeniem na rozwój sieci szerokopasmowych w społecznościach wiejskich.

W ostatnich latach cena dołączalności międzynarodowej na potrzeby instytucji badawczych i edukacyjnych spadła o 70 %. Ponadto między UE a **Mołdawią** i **Ukrainą** utworzono dwie ultraszybkie autostrady cyfrowe (do 400 Gb/s), aby ułatwić współpracę w zakresie badań naukowych i innowacji, w tym uczestnictwo w programie „Horyzont Europa”.

Dodatkowe środki finansowe uruchomione od początku rosyjskiej agresji na Ukrainę przyczyniają się do wsparcia odpornej transformacji cyfrowej tego kraju, w tym interoperacyjności rejestrów, tożsamości elektronicznej zgodnej z normami UE i tworzenia zapasowych kopii danych. Wsparcie pomaga również dostosować ukraińskie ustawodawstwo do odpowiedniego dorobku prawnego UE w obszarze telekomunikacji i roamingu, tak aby kraj ten mógł przyłączyć się unijnego roamingu i korzystać z niego po cenach krajowych.

Zdrowie i systemy opieki zdrowotnej

Wspólny projekt UE i Światowej Organizacji Zdrowia (WHO) związany z rozprowadzaniem szczepionek, realizowany w **Mołdawii**, zapewnił ministerstwu zdrowia i innym zainteresowanym stronom wsparcie techniczne w opracowywaniu planów świadczenia usług szczepień, krajowych planów awaryjnych w zakresie szczepień oraz oceny ryzyka w kontekście przyjmowania przez ten kraj uchodźców. Środki przeznaczono na zakup sprzętu wchodzącego w skład łańcucha chłodniczego oraz sprzętu informatycznego. Obejmował on komputery oraz sprzęt przeznaczony dla krajowych magazynów i 10 regionalnych magazynów szczepionek, a także 15 pojazdów na potrzeby wizyt kontrolnych realizowanych przez Krajową Agencję Zdrowia Publicznego. UE wspierała kampanie informacyjne w 10 z 37 powiatów o najniższym wskaźniku wyszczepienia.

W **Gruzji** zapewniono ukierunkowaną pomoc techniczną w celu opracowania protokołu jakościowych badań kształtujących w zakresie uodporniania oraz zintegrowanego pakietu szkoleniowego dla pracowników służby zdrowia w zakresie rutynowych szczepień i szczepień przeciwko COVID-19. W ramach projektu UE i WHO dostarczono również sprzęt wchodzący w skład łańcucha chłodniczego w celu wzmocnienia infrastruktury przechowywania szczepionek na szczeblu krajowym i powiatowym.

Kapitał ludzki

Wspieranie reformy edukacji, w tym kształcenia podstawowego, wyższego i zawodowego, szkolenia zawodowego i uczenia się przez całe życie to jedna z najważniejszych kwestii, na których skupia się plan gospodarczy i inwestycyjny Partnerstwa Wschodniego. Centralne elementy wsparcia planu gospodarczego i inwestycyjnego Partnerstwa Wschodniego, które przeznaczone są na rozwój kapitału ludzkiego, to umożliwianie wymiany młodzieży i studentów (np. za pośrednictwem programu Erasmus+) oraz większe inwestycje w zdolności badawcze.

Jeśli chodzi o wymianę studencką, w 2022 r. na uczelniach w UE studiowało 3 507 studentów z Ukrainy, Mołdawii i Gruzji, zaś 429 studentów studiowało na uczelniach w jednym z trzech wymienionych krajów. Łącznie 2 504 pracowników akademickich przebywało na innej europejskiej uczelni, zaś 1 864 pracowników akademickich przebywało na uczelniach w jednym z trzech wymienionych krajów.

UE już od długiego czasu wspiera sektor edukacji w **Ukrainie**. Wsparcie to można zasadniczo podzielić na cztery obszary: wsparcie na rzecz szkolnictwa podstawowego/średniego oraz reforma „Nowa Ukraińska Szkoła” (2 mln EUR); wsparcie reform kształcenia i szkolenia zawodowego (16 mln EUR w formie pomocy technicznej oraz modernizacji (21 mln EUR); oraz wsparcie szkolnictwa wyższego poprzez dotacje dla uczelni, które przeniosły się w 2014 r. w następstwie rosyjskiej agresji na wschodzie Ukrainy (różne dotacje, 10 mln EUR).

Rosyjska wojna napastnicza przeciwko Ukrainie doprowadziła do **dostosowania istniejącego wsparcia** i określenia dodatkowych priorytetów, aby umożliwić wsparcie w sytuacjach nadzwyczajnych (np. zapewnić generatory prądotwórcze dla szkół kształcenia i szkolenia zawodowego). Ponadto UE: (i) odnowiła placówki szkolne – 66 mln EUR w formie wsparcia budżetowego (w uzupełnieniu 34 mln EUR za pośrednictwem projektów zarządzanych przez Komisję Europejską); (ii) zleciła zakup autobusów szkolnych (14 mln EUR); oraz (iii) w ramach drugiego etapu programu „U-LEAD z Europą” – Local School Rehabilitation for Resilience – udostępniła 5 mln EUR na umożliwienie gminom dotkniętym wojną zwiększenia odporności w kontekście lokalnych usług publicznych, w szczególności edukacji, w celu złagodzenia lokalnych skutków rosyjskiej wojny napastniczej przeciwko Ukrainie.

W 2022 r. UE przeznaczyła 12 mln EUR na wsparcie edukacji i zatrudnienia w Mołdawii, z czego 10 mln EUR przeznaczono na edukację w celu poprawy jakości i adekwatności edukacji oraz możliwości uczenia się przez całe życie dla wszystkich. Pozostała kwota 2 mln EUR miała na celu poprawę ram prawnych, polityk i zdolności w związku z zapewnianiem lepszego dostępu do rynku pracy i poprawą warunków pracy w kraju.

Celem realizowanego w Gruzji programu rozwoju umiejętności oraz dopasowania umiejętności do potrzeb rynku pracy (48,5 mln EUR) jest wspieranie doskonalenia umiejętności i dostosowania ich do potrzeb prywatnego sektora, poprzez podnoszenie jakości kształcenia i szkolenia zawodowego. W 2022 r. przeznaczono 7 mln EUR w ramach budżetu przewidzianego we wspomnianym programie na wsparcie. Szczególne postępy poczyniono dzięki wprowadzeniu nowej metodyki rozwoju kwalifikacji w ramach kształcenia i szkolenia zawodowego w celu zbliżenia gruzińskiego systemu do standardów unijnych i międzynarodowych.

Wskaźniki	OPRACOWYWANE PRZEZ OSOBY TRZECIE WSKAŹNIKI DOTYCZĄCE STANU DEMOKRACJI, DOBRYCH RZĄDÓW I PRAWORZĄDNOŚCI W KRAJACH KANDYDUJĄCYCH I U POTENCJALNYCH KANDYDATÓW ⁶									
	Albania	Bośnia i Hercegowi na	Kosowo	Macedonia Północna	Czarnogóra	Serbia	Turcja	Gruzja	Moldawia	Ukraina
Raport „Narody w czasie przemian 2023” – wyniki w zakresie demokracji, Freedom House https://freedomhouse.org/count-ries/nations-transit/scores	Wynik ogółem: 46/100 (2022 r.: 46/100) Status: Ustrój przejściowy lub hybrydowy (2022 r.: Ustrój przejściowy lub hybrydowy)	Wynik ogółem: 37/100 (2022 r.: 38/100) Status: Ustrój przejściowy lub hybrydowy (2022 r.: Ustrój przejściowy lub hybrydowy)	Wynik ogółem: 38/100 (2022 r.: 38/100) Status: Ustrój przejściowy lub hybrydowy (2022 r.: Ustrój przejściowy lub hybrydowy)	Wynik ogółem: 48/100 (2022 r.: 47/100) Status: Ustrój przejściowy lub hybrydowy (2022 r.: Ustrój przejściowy lub hybrydowy)	Wynik ogółem: 46/100 (2022 r.: 47/100) Status: Ustrój przejściowy lub hybrydowy (2022 r.: Ustrój przejściowy lub hybrydowy)	Wynik ogółem: 46/100 (2022 r.: 46/100) Status: Ustrój przejściowy lub hybrydowy (2022 r.: Ustrój przejściowy lub hybrydowy)	Nie dotyczy	Wynik ogółem: 34/100 (2022 r.: 35/100) Status: Ustrój przejściowy lub hybrydowy (2022 r.: Ustrój przejściowy lub hybrydowy)	Wynik ogółem: 36/100 (2022 r.: 35/100) Status: Ustrój przejściowy lub hybrydowy (2022 r.: Ustrój przejściowy lub hybrydowy)	Wynik ogółem: 39/100 (2022 r.: 39/100) Status: Ustrój przejściowy lub hybrydowy (2022 r.: Ustrój przejściowy lub hybrydowy)
Raport „Wolność na świecie 2023” – wyniki w zakresie wolności na świecie, Freedom House https://freedomhouse.org/count-ries/freedom-world/scores	Wynik ogółem: 67/100 (2022 r.: 67/100) Status: częściowo wolny (2022 r.: Częściowo wolny)	Wynik ogółem: 52/100 (2022 r.: 53/100) Status: częściowo wolny (2022 r.: Częściowo wolny)	Wynik ogółem: 60/100 (2022 r.: 56/100) Status: częściowo wolny (2022 r.: Częściowo wolny)	Wynik ogółem: 68/100 (2022 r.: 67/100) Status: częściowo wolny (2022 r.: Częściowo wolny)	Wynik ogółem: 67/100 (2022 r.: 67/100) Status: częściowo wolny (2022 r.: częściowo wolny)	Wynik ogółem: 60/100 (2022 r.: 62/100) Status: częściowo wolny (2022 r.: częściowo wolny)	Wynik ogółem: 32/100 (2022 r.: 32/100) Status: brak wolności (2022 r.: brak wolności)	Wynik ogółem: 58/100 (2022 r.: 58/100) Status: częściowo wolny (2022 r.: częściowo wolny)	Wynik ogółem: 62/100 (2022 r.: 62/100) Status: częściowo wolny (2022 r.: częściowo wolny)	Wynik ogółem: 50/100 (2022 r.: 61/100) Status: częściowo wolny (2022 r.: częściowo wolny)
Wskaźnik demokracji w 2022 r., The Economist Intelligence Unit https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2022/	Wynik ogólny: 6,41/10 (2021 r.: 6,11/10) Stopień: 64/167 (2021 r.: 68/167) Typ ustroju: demokracja wadliwa (2021 r.: demokracja wadliwa)	Wynik ogólny: 5,00/10 (2021 r.: 5,04/10) Stopień: 97/167 (2021 r.: 95/167) Typ ustroju: ustrój hybrydowy (2021 r.: ustrój hybrydowy)	Nie dotyczy	Wynik ogólny: 6,10/10 (2021 r.: 6,03/10) Stopień: 72/167 (2021 r.: 73/167) Typ ustroju: demokracja wadliwa (2021 r.: demokracja wadliwa)	Wynik ogólny: 6,45/10 (2021 r.: 6,02/10) Stopień: 61/167 (2021 r.: 74/167) Typ ustroju: demokracja wadliwa (2021 r.: demokracja wadliwa)	Wynik ogólny: 6,33/10 (2021 r.: 6,36/10) Stopień: 68/167 (2021 r.: 63/167) Typ ustroju: demokracja wadliwa (2021 r.: demokracja wadliwa)	Wynik ogólny: 4,35/10 (2021 r.: 4,35/10) Stopień: 103/167 (2021 r.: 103/167) Typ ustroju: ustrój hybrydowy (2021 r.: ustrój hybrydowy)	Wynik ogólny: 5,20/10 (2021 r.: 5,12/10) Stopień: 90/167 (2021 r.: 91/167) Typ ustroju: ustrój hybrydowy (2021 r.: ustrój hybrydowy)	Wynik ogólny: 6,23/10 (2021 r.: 6,10/10) Stopień: 69/167 (2021 r.: 69/167) Typ ustroju: demokracja wadliwa (2021 r.: demokracja wadliwa)	Wynik ogólny: 5,42/10 (2021 r.: 5,57/10) Stopień: 87/167 (2021 r.: 86/167) Typ ustroju: ustrój hybrydowy (2021 r.: ustrój hybrydowy)

⁶ W tabeli przedstawiono najnowszą dostępną klasyfikację lub punkty zgodnie z opracowaniami przygotowanymi przez strony trzecie. W nawiasach umieszczono dodatkowe odniesienie do danych z poprzedniej oceny, jeżeli istnieją.

Światowy ranking wolności prasy 2023, Reporterzy bez Granic https://rsf.org/en/index	Wynik ogółem: 57,86/100 (2022 r.: 56,41/100) Pozycja: 96/180 (2022 r.: 103/180)	Wynik ogółem: 65,43/100 (2022 r.: 65,64/100) Pozycja: 64/180 (2022 r.: 67/180)	Wynik ogółem: 68,38/100 (2022 r.: 67,00/100) Pozycja: 56/180 (2022 r.: 61/180)	Wynik ogółem: 74,35/100 (2022 r.: 68,44/100) Pozycja: 38/180 (2022 r.: 57/180)	Wynik ogółem: 74,28/100 (2022 r.: 66,54/100) Pozycja: 39/180 (2022 r.: 63/180)	Wynik ogółem: 59,16/100 (2022 r.: 61,51/100) Pozycja: 91/180 (2022 r.: 79/180)	Wynik ogółem: 33,97/100 (2022 r.: 41,25/100) Pozycja: 165/180 (2022 r.: 149/180)	Wynik ogółem: 61,69/100 (2022 r.: 59,30/100) Pozycja: 77/180 (2022 r.: 89/180)	Wynik ogółem: 77,62/100 (2022 r.: 73,47/100) Pozycja: 28/180 (2022 r.: 40/180)	Wynik ogółem: 61,19/100 (2022 r.: 55,76/100) Pozycja: 79/180 (2022 r.: 106/180)
Wskaźnik praworządności w 2022 r., World Justice Project https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/global/2022/	Wynik ogólny: 0,49/1 (2021 r.: 0,49/1) Pozycja na świecie: 87/140 (2021 r.: 83/139)	Wynik ogólny: 0,52/1 (2021 r.: 0,52/1) Pozycja na świecie: 70/140 (2021 r.: 72/139)	Wynik ogólny: 0,56/1 (2021 r.: 0,55/1) Pozycja na świecie: 57/140 (2021 r.: 60/139)	Wynik ogólny: 0,53/1 (2021 r.: 0,53/1) Pozycja na świecie: 63/140 (2021 r.: 64/139)	Nie dotyczy	Wynik ogólny: 0,49/1 (2021 r.: 0,49/1) Pozycja na świecie: 83/140 (2021 r.: 81/139)	Wynik ogólny: 0,42/1 (2021 r.: 0,42/1) Pozycja na świecie: 116/140 (2021 r.: 117/139)	Wynik ogólny: 0,60/1 (2021 r.: 0,61/1) Pozycja na świecie: 49/140 (2021 r.: 49/139)	Wynik ogólny: 0,52/1 (2021 r.: 0,51/1) Pozycja na świecie: 68/140 (2021 r.: 73/139)	Wynik ogólny: 0,50/1 (2021 r.: 0,51/1) Pozycja na świecie: 76/140 (2021 r.: 74/139)
Wskaźniki dobrego rządzenia na świecie 2022 r. – Rządy prawa, Grupa Banku Światowego http://info.worldbank.org/governance/wgi/	Ranking procentowy: 47,17/100	Ranking procentowy: 41,5/100	Ranking procentowy: 39,62/100	Ranking procentowy: 50,00/100	Ranking procentowy: 48,58/100	Ranking procentowy: 49,06/100	Ranking procentowy: 36,79/100	Ranking procentowy: 56,60/100	Ranking procentowy: 41,98/100	Ranking procentowy: 18,87/100
Wskaźniki dobrego rządzenia na świecie 2022 r. – Skuteczność rządzenia, Grupa Banku Światowego http://info.worldbank.org/governance/wgi/	Ranking procentowy: 56,60/100	Ranking procentowy: 12,74/100	Ranking procentowy: 44,34/100	Ranking procentowy: 49,53/100	Ranking procentowy: 51,42/100	Ranking procentowy: 57,08/100	Ranking procentowy: 43,87/100	Ranking procentowy: 72,64/100	Ranking procentowy: 40,57/100	Ranking procentowy: 33,02/100

Wskaźniki dobrego rządzenia na świecie 2022 r. – Kontrola korupcji, Grupa Banku Światowego http://info.worldbank.org/governance/wgi/	Ranking procentowy: 38,68/100	Ranking procentowy: 25,94/100	Ranking procentowy: 47,17/100	Ranking procentowy: 43,87/100	Ranking procentowy: 50,94/100	Ranking procentowy: 35,38/100	Ranking procentowy: 34,91/100	Ranking procentowy: 72,17/100	Ranking procentowy: 42,92/100	Ranking procentowy: 29,25/100
Wskaźnik postrzegania korupcji 2022, Transparency International https://www.transparency.org/en/cpi/2022	Wynik: 36/100 (2021 r.: 35/100) Pozycja: 101/180 (2021 r.: 110/180)	Wynik: 34/100 (2021 r.: 35/100) Pozycja: 110/180 (2021 r.: 110/180)	Wynik: 41/100 (2021 r.: 39/100) Pozycja: 84/180 (2021 r.: 87/180)	Wynik: 40/100 (2021 r.: 39/100) Pozycja: 85/180 (2021 r.: 87/180)	Wynik: 45/100 (2021 r.: 46/100) Pozycja: 65/180 (2021 r.: 64/180)	Wynik: 36/100 (2021 r.: 38/100) Pozycja: 101/180 (2021 r.: 96/180)	Wynik: 36/100 (2021 r.: 38/100) Pozycja: 101/180 (2021 r.: 96/180)	Wynik: 56/100 (2021 r.: 55/100) Pozycja: 41/180 (2021 r.: 45/180)	Wynik: 39/100 (2021 r.: 36/100) Pozycja: 91/180 (2021 r.: 105/180)	Wynik: 33/100 (2021 r.: 32/100) Pozycja: 116/180 (2021 r.: 122/180)

DANE STATYSTYCZNE (stan na 31.8.2023 r.), część 1 (Albania – Czarnogóra)

Demografia	Przypis	Albania		Bośnia i Hercegowina		Kosowo		Macedonia Północna		Czarnogóra		EU-27	
		2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.
Ludność ogółem (w tys.)		2 846 s	2 830 s	:	:	1 782 s	1 798 s	2 076 s	2 069 s	622 s	621 s	447 485 s	447 001 bps
Udział osób w wieku 15–64 lat w ludności ogółem (%)		68,4 s	68,2 s	:	:	67,1 s	67,3 s	69,3 s	69,1 s	66,5 s	66,2 s	64,3 ps	64,1 bps
Wskaźnik przyrostu naturalnego (na 1 tys. mieszkańców)		0,2	- 1,2	:	:	7,4 ep	:	- 3,2	- 5,1	- 0,3	- 3,4	- 2,5 ep	- 2,7 bep
Oczekiwana długość życia w chwili urodzenia, mężczyźni (w latach)		75,2	73,6	:	:	:	:	72,2	71,1 b	73,2	70,8	77,5 ep	77,2 bep
Oczekiwana długość życia w chwili urodzenia, kobiety (w latach)		79,6	77,7	:	:	:	:	76,7	75,5 b	78,8	77,0	83,2 ep	82,9 bep

Rynek pracy	Przypis	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.
Współczynnik aktywności zawodowej osób w wieku 20–64 lat: odsetek ludności aktywnej zawodowo w ludności w wieku 20–64 lat (%)													
Ogółem	1) 2) 3) 4) 5) 6) 7)	75,3 ew	75,1 ew	62,3 bw	63,4 bw	42,9 w	43,9 w	70,5	70,5 w	67,2	64,7 w	77,6	78,4 b
Mężczyźni	1) 2) 3) 4) 5) 6) 7)	83,9 ew	84,2 ew	75,4 bw	76,7 bw	63,0 w	63,8 w	82,5	83,2 w	74,6	71,7 w	83,6	84,0 b
Kobiety	1) 2) 3) 4) 5) 6) 7)	66,9 ew	66,3 ew	49,1 bw	50,0 bw	23,1 w	24,4 w	58,2	57,4 w	59,9	57,8 w	71,7	72,9 b
Wskaźnik zatrudnienia, osoby w wieku 20–64 lat (% ludności)													
Ogółem	1) 2) 3) 4) 5) 6)	66,3 ew	66,3 ew	52,5 bw	52,6 bw	32,3 w	35,1 w	59,1	59,5 w	55,2	54,2 w	72,2	73,1 b
Mężczyźni	1) 2) 3) 4) 5) 6)	74,0 ew	74,6 ew	64,9 bw	66,0 bw	48,8 w	51,9 w	68,9	69,5 w	61,7	59,8 w	78,0	78,5 b
Kobiety	1) 2) 3) 4) 5) 6)	58,8 ew	58,3 ew	40,0 bw	39,1 bw	16,0 w	18,5 w	49,0	49,2 w	48,8	48,7 w	66,5	67,6 b
Osoby w wieku 15–24 lat niepracujące, niekształące się ani nieszkolące, % ludności w tej grupie wiekowej	1) 2) 8) 5) 4) 9)	26,6 w	24,0 w	21,6 w	19,9 w	33,6 w	32,1 w	19,6	17,9 w	21,1	20,2 w	11,1	10,8 b

Rynek pracy (cd.)	Przypis	Albania		Bośnia i Hercegowina		Kosowo		Macedonia Północna		Czarnogóra		EU-27	
		2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2019 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.
Osoby w wieku 15-29 lat niepracujące, niekształące się ani nieszkolące, % ludności w tej grupie wiekowej	1) 2) 8) 5) 4) 9)	27,9 w	26,1 w	25,9 w	25,1 w	40,4 w	36,6 w	26,2	24,3 w	26,6	26,5 w	13,8	13,1 b
Zatrudnienie w podziale na główne sektory													
Rolnictwo, leśnictwo i rybołówstwo (%)	1) 2) 3) 4) 5) 6) 10)	36,1 ew	33,8 ew	12,0 bw	9,4 bw	4,8 w	2,8 w	12,0 s	11,5 w	7,5 s	6,4 w	4,3 s	3,8 bs
Przemysł (%)	1) 2) 3) 4) 5) 6) 10)	13,4 ew	13,8 ew	23,9 bw	24,4 bw	16,3 w	14,8 w	23,9 s	23,9 w	10,1 s	10,2 w	18,2 s	18,0 bs
Budownictwo (%)	1) 2) 3) 4) 5) 6) 10)	7,0 ew	8,1 ew	9,5 bw	9,1 bw	11,1 w	10,5 w	6,9 s	6,8 w	8,3 s	6,7 w	6,6 s	6,6 bs
Usługi (%)	1) 2) 3) 4) 5) 6) 10)	43,5 ew	44,3 ew	54,7 bw	57,0 bw	67,9 w	71,9 w	57,1 s	57,7 w	73,5 s	76,7 w	70,1 s	70,9 bs
Udział osób zatrudnionych w sektorze publicznym w zatrudnieniu ogółem, osoby w wieku 20–64 lat (%)	11) 12) 13) 5) 4)	15,5 ew	16,3 ew	19,1 bw	19,8 bw	28,7 w	28,3 w	24,4 w	25,6 w	30,5 w	32,7 w	:	:
Udział osób zatrudnionych w sektorze prywatnym w zatrudnieniu ogółem, osoby w wieku 20–64 lat (%)	14) 1) 13) 2) 5)	84,5 ew	83,7 ew	80,9 bw	80,2 bw	71,3 w	71,7 w	75,6 w	74,4 w	65,6 w	63,7 w	:	:
Stopa bezrobocia (% siły roboczej)													
Ogółem	1) 2) 3) 4) 5) 6) 15) 16)	11,8 ew	11,6 ew	15,9 bw	17,4 bw	25,8 w	20,6 w	16,4	15,7 w	17,9	16,6 w	7,1	7,1 b
Mężczyźni	1) 2) 3) 4) 5) 6) 15) 16)	11,6 ew	11,4 ew	14,2 bw	14,4 bw	23,4 w	18,9 w	16,7	16,4 w	17,5	17,1 w	6,8	6,8 b
Kobiety	1) 2) 3) 4) 5) 6) 15) 16)	12,0 ew	11,8 ew	18,6 bw	22,0 bw	32,2 w	24,9 w	15,9	14,6 w	18,4	15,9 w	7,4	7,4 b
Młodzież, w wieku 15–24 lat	1) 2) 3) 4) 5) 6)	26,5 ew	27,1 ew	36,6 bw	38,3 bw	49,1 w	38,0 w	35,7	36,4 w	36,0	37,1 w	16,8	16,7 b
Bezrobocie długotrwałe (>12 miesięcy)	1) 2) 3) 4) 5) 6) 15) 16)	7,0 ew	7,3 ew	11,9 bw	13,7 bw	18,4 w	14,5 w	12,4	12,5 w	13,4	11,0 w	2,5	2,8
Średnie nominalne miesięczne wynagrodzenie (EUR)	17) 18) 19) 20) 21) 6)	434 sw	474 sw	489 sw	510 sw	466 sw	484 sw	441 sw	466 sw	524 sw	532 sw	:	:

Edukacja	Przypis	Albania		Bośnia i Hercegowina		Kosowo		Macedonia Północna		Czarnogóra		EU-27	
		2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2019 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.
Odsetek osób wcześniej kończących naukę: odsetek ludności w wieku 18–24 lat z wykształceniem co najwyżej średnim I stopnia, które nie podjęły dalszego kształcenia (%)	1) 2) 8) 5) 4)	15,6 w	17,4 w	4,7 w	4,7 w	7,8 w	7,0 w	5,7	4,6 w	3,6	6,7 w	9,9	9,8 b
Wydatki publiczne na edukację w stosunku do PKB (%)	6) 22) 23)	3,3 psw	3,1 sw	4,3 sw	:	4,6 sw	4,3 sw	:	:	:	:	5,0 d	:
Odsetek ludności w wieku 20–24 lat z wykształceniem co najwyżej średnim I stopnia, ogółem	1) 2) 3) 4) 5) 6) 24)	17,9 w	17,2 w	5,8 bw	6,1 bw	10,2 w	9,8 w	6,1	4,9 w	:	2,8 w	15,7	15,6 b
Odsetek ludności w wieku 20–24 lat z wykształceniem co najwyżej średnim I stopnia, mężczyźni	1) 2) 3) 4) 5) 6)	18,5 w	18,4 w	5,8 bw	6,8 bw	9,1 w	10,3 w	5,9	4,9 w	:	3,4 w	18,5	18,1 b
Odsetek ludności w wieku 20–24 lat z wykształceniem co najwyżej średnim I stopnia, kobiety	1) 2) 3) 4) 5) 6)	17,4 w	16,1 w	5,9 bw	5,3 bw	11,5 w	9,4 w	6,2	4,9 w	:	2,2 w	12,9	12,9 b
Odsetek ludności w wieku 20–24 lat z wykształceniem średnim II stopnia lub policealnym, ogółem	1) 2) 3) 4) 5) 6)	51,5 w	56,3 w	84,2 bw	84,5 bw	78,8 w	75,6 w	85,2	88,8 w	83,3	85,2 w	66,8	65,7 b
Odsetek ludności w wieku 20–24 lat z wykształceniem średnim II stopnia lub policealnym, mężczyźni	1) 2) 3) 4) 5) 6)	60,2 w	65,0 w	86,1 bw	86,5 bw	83,1 w	78,4 w	89,0	91,8 w	85,7	87,6 w	67,5	66,3 b
Odsetek ludności w wieku 20–24 lat z wykształceniem średnim II stopnia lub policealnym, kobiety	1) 2) 3) 4) 5) 6)	42,4 w	48,1 w	82,3 bw	82,4 bw	73,8 w	72,6 w	81,1	85,7 w	80,6	82,6 w	66,0	65,1 b
Odsetek ludności w wieku 30–34 lat z wykształceniem wyższym, ogółem	1) 2) 3) 4) 5) 6)	33,2 ew	32,1 ew	28,4 bw	28,8 bw	29,1 w	32,3 w	39,7	36,9 w	38,4	39,0 w	41,1	41,9 b
Odsetek ludności w wieku 30–34 lat z wykształceniem wyższym, mężczyźni	1) 2) 3) 4) 5) 6)	26,7 ew	25,4 ew	23,2 bw	23,9 bw	28,1 w	30,8 w	34,3	31,8 w	35,1	34,9 w	36,0	36,6 b
Odsetek ludności w wieku 30–34 lat z wykształceniem wyższym, kobiety	1) 2) 3) 4) 5) 6)	40,0 ew	39,3 ew	34,0 bw	34,0 bw	30,3 w	34,0 w	45,3	42,3 w	41,7	43,0 w	46,2	47,2 b

Rachunki narodowe	Przypis	Albania		Bośnia i Hercegowina		Kosowo		Macedonia Północna		Czarnogóra		EU-27	
		2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2019 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.
PKB													
W cenach bieżących (mln EUR)	6) 23)	13 310	15 157 p	17 756	19 995	6 772	7 958	10 852	11 688 p	4 186	4 955	13 471 071	14 567 204
Na mieszkańca (EUR)	6) 23)	4 690	5 390 p	:	:	3 800 s	4 426 s	5 240 e	5 672 sw	6 740	8 000	30 050	32 520
Wg standardu siły nabywczej (PPS) na mieszkańca		9 213	10 296 p	10 200	:	:	:	11 349 e	:	13 436	15 538	30 054	32 524
Wg standardu siły nabywczej (PPS) na mieszkańca, w stos. do średniej unijnej (UE-27 = 100)		30,7	31,7	33,1 s	:	:	:	37,8	:	44,7	47,8	100	100
Realny roczny wskaźnik zmiany (wielkość, w por. z poprzednim rokiem (%))	6) 23)	-3,5 p	:	-3,0	7,4	-5,3	10,7	-4,7	3,9 p	-15,3	13,0	-5,6	5,6
Wartość dodana brutto w podziale na główne sektory													
Rolnictwo, leśnictwo i rybołówstwo (%)	6) 23) 25)	21,9	21,1 p	7,0	6,0	8,9	8,6	9,8	8,4 p	9,1	8,0	1,8	1,8
Przemysł (%)	6) 23) 25)	12,8	12,9 p	22,8	24,5	24,1	23,6	19,8	19,6 p	13,5	12,5	19,7	20,0
Budownictwo (%)	6) 23) 25)	10,2	10,9 p	5,4	5,1	9,3	10,6	6,0	6,3 p	7,3	5,8	5,5	5,5
Usługi (%)	6) 23) 25)	55,2 s	55,2 ps	64,7 s	64,3 s	57,7 s	57,2 s	64,3 s	65,8 ps	70,0 s	73,8 s	73,0 s	72,7 s

Bilans płatniczy	Przypis	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.
Bezpośrednie inwestycje zagraniczne netto (wpływ – odpływ) (mln EUR)	63) 64) 59) 65) 66)	893,6 s	988,8 s	322,2 w	459,8 w	286,6 w	320,4 w	154,7 w	387,5 w	470,5 w	581,6 w	c	-318 026,0 s
Bezpośrednie inwestycje zagraniczne netto (wpływ – odpływ) (% PKB)	63) 64) 67) 23)	6,71 s	6,52 ps	1,84 sw	2,41 sw	4,23 s	4,03 s	1,45 psw	3,32 ps	11,24 sw	11,74 sw	c	2,18 s
Bezpośrednie inwestycje zagraniczne netto (wpływ – odpływ) w stosunku do UE-27 (mln EUR)	68) 59) 65) 69) 66)	506,8 s	652,5 s	226,3 w	186,8 w	135,6 s	189,1 s	11,1 w	390,0 s	92,9 w	180,1 w	c	-56 205,8 s
Bezpośrednie inwestycje zagraniczne netto (wpływ – odpływ) w stosunku do UE-27 (% PKB)	68) 70) 23)	3,81 s	4,30 sp	1,29 sw	0,98 sw	2,00 s	2,38 s	0,10 psw	3,34 sp	2,22 sw	3,64 sw	c	-0,39 s
Przekazy emigrantów jako % PKB	71) 72) 23)	5,06 s	5,02 ps	7,26 s	7,78 s	14,47 s	14,49 s	3,07 s	2,95 ps	6,26 s	6,82 s	0,15 s	0,14 s

Handel zagraniczny towarami	Przypis	Albania		Bośnia i Hercegowina		Kosowo		Macedonia Północna		Czarnogóra		EU-27	
		2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2019 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.
Udział wywozu do krajów UE-27 w wartości wywozu ogółem (%)	26) 27)	74,7 s	72,2 s	72,4 s	72,8 s	34,5 s	31,5 s	77,5 s	77,1 s	37,7 s	31,1 s	:	:
Udział przywozu z krajów UE-27 w wartości przywozu ogółem (%)	26) 27)	57,9 s	54,4 s	60,8 s	58,9 s	45,8 s	44,3 s	46,3 s	46,2 s	44,2 s	45,7 s	:	:
Bilans handlowy (mln EUR)	26) 28) 27)	- 2 670	- 3 533	- 3 254	- 3 744	- 2 822	- 3 929	- 1 818	- 2 678	- 1 739	- 2 067	215 288	55 040
Międzynarodowy handel towarami i usługami w stosunku do PKB													
Przywóz (% PKB)	6) 23)	37,2	44,7 p	47,9	53,9	53,9	65,2	70,5	82,3 p	61,0	62,2	42,8	46,7
Wywóz (% PKB)	6) 23)	22,7	31,3 p	34,2	42,2	21,7	33,4	57,8	66,2 p	26,0	42,8	46,4	50,5

Finanse publiczne	Przypis	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.
Nadwyżka (+) / deficyt (-) sektora instytucji rządowych i samorządowych (%)	29) 30) 31) 23)	- 6,8 w	- 6,8 fw	- 5,3 w	:	- 5,2 w	:	- 8,1 w	:	- 10,7 ew	:	- 6,7	- 4,8
Dług sektora instytucji rządowych i samorządowych (%)	32) 29) 33) 31) 34) 23)	72,7 w	76,7 fw	36,6 w	w	21,8 w	:	51,2 w	:	103,1 w	:	90,0	88,0

Wskaźniki finansowe	Przypis	Albania		Bośnia i Hercegowina		Kosowo		Macedonia Północna		Czarnogóra		EU-27	
		2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2019 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.
Roczna zmiana cen konsumpcyjnych (%)	35) 36) 37) 38)	2,2 d	2,3 d	- 1,1 w	2,0 w	0,2 d	3,4 d	1,2 d	3,4 d	- 0,5 d	2,5 d	0,7	2,9
Zadłużenie sektora prywatnego, skonsolidowane, w stosunku do PKB (%)	39) 40)	:	:	- 1,2 w	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Dług zagraniczny ogółem, w stosunku do PKB (%)	41) 42) 43) 44) 23)	64,2 s	64,4 ps	64,3 sw	60,1 sw	37,2 sw	37,4 sw	78,7 s	81,9 ps	221,6 s	191,5 s	:	:
Dług w walucie obcej ogółem, w stosunku do PKB (%)	45)	66 w	:	:	:	:	:	:	:	17 w	:	:	:
Stopa procentowa pożyczek (jednorocznych), w skali roku (%)	46) 47) 48) 49) 50) 51) 52)	6,05 w	5,91 w	3,05 w	3,20 w	6,21 w	5,96 w	2,00 w	1,75 w	5,84 w	5,66 w	:	:
Stopa procentowa depozytów (jednorocznych), w skali roku (%)	46) 53) 48) 54) 55) 50) 56) 57)	0,40 w	0,48 w	0,07 w	0,05 w	1,49 w	1,33 w	0,15 w	0,15 w	0,40 w	0,35 w	:	:
Wartość aktywów rezerwowych (w tym złota) (mln EUR)	48) 41) 42) 43) 58) 59)	3 942,4 w	4 972,2 w	7 091,0 w	8 359,1 w	900,8 w	1 100,3 w	3 359,9 w	3 643,3 w	1 738,5 w	1 748,8 w	:	:
Rezerwy międzynarodowe – jako wielokrotność miesięcznej wartości przywozu	60) 48) 41) 42) 61) 62)	9,6 sw	17,0 sw	10,0 sw	:	3,0 sw	:	5,3 sw	:	8,2 sw	:	:	:

Działalność gospodarcza	Przypis	Albania		Bośnia i Hercegowina		Kosowo		Macedonia Północna		Czarnogóra		EU-27	
		2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2019 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.
Wskaźnik produkcji przemysłowej (2015 = 100)	73) 74) 75) 76)	89,5 w	113,0 w	96,7	106,2	:	:	102,4	103,9	105,8	110,3	98,5	107,5
Infrastruktura	Przypis	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.
Gęstość sieci kolejowej (działające linie na 1 tys. km ²)	77) 78) 79) 80) 81) 82)	7,8 sw	7,8 s	19,9 sw	19,9 sw	30,5 sw	30,5 sw	26,9 s	26,9 s	18,0 s	18,0 s	:	:
Długość autostrad (km)	83)	22	25	218	218	137 w	137 w	335	335	z	z	:	:
Energia	Przypis	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.
Przywóz energii netto w stosunku do PKB	84)	1,7 s	2,7 ps	2,7 s	3,5 s	4,2 s	6,7 s	4,8 s	7,7 ps	2,6 s	4,1 s	1,6 s	2,7 s

DANE STATYSTYCZNE (stan na 31.8.2023 r.), część 2 (Serbia – Ukraina)

Demografia	Przypis	Serbia		Turcja		Gruzja		Mołdawia		Ukraina		EU-27	
		2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.
Ludność ogółem (w tys.)		6 927 s	6 872 s	83 155 s	83 614 s	3 717 s	3 729 s	2 640 s	2 597 ps	41 733 s	41 419 s	447 485 s	447 001 bps
Udział osób w wieku 15–64 lat w ludności ogółem (%)		64,8 s	64,5 s	67,8 s	67,7 s	64,5 s	64,2 s	:	66,7 ps	67,6 s	67,4 s	64,3 ps	64,1 bps
Wskaźnik przyrostu naturalnego (na 1 tys. mieszkańców)		- 8,0	- 10,9	:	:	- 1,1	- 3,8	- 3,8 ep	:	- 7,8	- 10,7 e	- 2,5 ep	- 2,7 bep
Oczekiwana długość życia w chwili urodzenia, mężczyźni (w latach)		71,6	70,0	:	:	:	:	:	:	:	:	77,5 ep	77,2 bep
Oczekiwana długość życia w chwili urodzenia, kobiety (w latach)		77,5	75,7	:	:	:	:	:	:	:	:	83,2 ep	82,9 bep

Rynek pracy	Przypis	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.
Współczynnik aktywności zawodowej osób w wieku 20–64 lat: odsetek ludności aktywnej zawodowo w ludności w wieku 20–64 lat (%)													
Ogółem	1) 2) 3) 4) 5) 6) 7)	72,5	75,0 b	58,7	61,2 bw	63,2 bw	64,5 w	51,1 w	52,8 w	72,0 w	71,9 w	77,6	78,4 b
Mężczyźni	1) 2) 3) 4) 5) 6) 7)	79,9	82,6 b	79,8	82,3 bw	74,0 bw	76,2 w	55,5 w	57,8 w	78,4 w	78,2 w	83,6	84,0 b
Kobiety	1) 2) 3) 4) 5) 6) 7)	65,2	67,4 b	37,5	40,0 bw	52,8 bw	53,4 w	47,0 w	48,1 w	66,0 w	66,0 w	71,7	72,9 b
Wskaźnik zatrudnienia, osoby w wieku 20–64 lat (% ludności)													
Ogółem	1) 2) 3) 4) 5) 6)	65,9	66,7 b	51,0	53,9 bw	51,1 bw	50,6 w	49,1 w	51,1 w	65,2 w	64,8 w	72,2	73,1 b
Mężczyźni	1) 2) 3) 4) 5) 6)	72,9	74,2 b	70,1	73,6 bw	58,7 bw	58,1 w	53,1 w	55,6 w	70,8 w	70,8 w	78,0	78,5 b
Kobiety	1) 2) 3) 4) 5) 6)	58,9	59,3 b	32,0	34,1 bw	43,9 bw	43,5 w	45,5 w	46,9 w	60,0 w	59,3 w	66,5	67,6 b
Osoby w wieku 15–24 lat niepracujące, niekształące się ani nieszkolące, % ludności w tej grupie wiekowej	1) 2) 8) 5) 4) 9)	15,9	16,4 b	28,3	24,7 bw	28,5 bw	26,8 w	17,6 w	17,2 w	15,5 w	14,3 w	11,1	10,8 b

Rynek pracy (cd.)	Przypis	Serbia		Turcja		Gruzja		Mołdawia		Ukraina		EU-27	
		2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2019 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.
Osoby w wieku 15-29 lat niepracujące, niekształące się ani nieszkolące, % ludności w tej grupie wiekowej	1) 2) 8) 5) 4) 9)	20,0	18,8 b	32,0	28,4 bw	35,1 bw	34,6 w	26,0 w	26,4 w	20,0 w	19,8 w	13,8	13,1 b
Zatrudnienie w podziale na główne sektory													
Rolnictwo, leśnictwo i rybołówstwo (%)	1) 2) 3) 4) 5) 6) 10)	14,6 s	15,0 bs	17,6 s	17,2 bw	19,8 bw	18,9 w	21,1 w	21,5 w	14,1 w	14,1 w	4,3 s	3,8 bs
Przemysł (%)	1) 2) 3) 4) 5) 6) 10)	22,6 s	23,7 bs	20,5 s	21,3 bw	11,4 bw	11,3 w	14,6 w	14,4 w	17,8 w	18,2 w	18,2 s	18,0 bs
Budownictwo (%)	1) 2) 3) 4) 5) 6) 10)	5,4 s	6,0 bs	5,7 s	6,2 bw	6,9 bw	7,8 w	7,2 w	7,7 w	7,0 w	7,0 w	6,6 s	6,6 bs
Usługi (%)	1) 2) 3) 4) 5) 6) 10)	57,5 s	55,3 bs	56,2 s	55,3 bw	61,9 bw	62,1 w	57,1 w	56,4 w	61,1 w	60,7 w	70,1 s	70,9 bs
Udział osób zatrudnionych w sektorze publicznym w zatrudnieniu ogółem, osoby w wieku 20–64 lat (%)	11) 12) 13) 5) 4)	26,4 w	25,8 w	17,7 w	16,9 bw	23,5 bw	24,3 w	29,6 w	28,6 w	:	:	:	:
Udział osób zatrudnionych w sektorze prywatnym w zatrudnieniu ogółem, osoby w wieku 20–64 lat (%)	14) 1) 13) 2) 5)	73,6 w	74,2 w	82,3 w	83,1 bw	76,5 bw	75,7 w	70,4 w	71,4 w	:	:	:	:
Stopa bezrobocia (% siły roboczej)													
Ogółem	1) 2) 3) 4) 5) 6) 15) 16)	9,1	11,1 b	13,2	12,0 bw	18,5 bw	20,6 w	3,8 w	3,2 w	9,5 w	9,8 w	7,1	7,1 b
Mężczyźni	1) 2) 3) 4) 5) 6) 15) 16)	8,8	10,2 b	12,4	10,7 bw	20,2 bw	22,7 w	4,3 w	3,9 w	9,8 w	9,5 w	6,8	6,8 b
Kobiety	1) 2) 3) 4) 5) 6) 15) 16)	9,5	12,1 b	14,9	14,8 bw	16,2 bw	17,8 w	3,3 w	2,5 w	9,1 w	10,1 w	7,4	7,4 b
Młodzież, w wieku 15–24 lat	1) 2) 3) 4) 5) 6)	26,6	26,4 b	25,1	22,6 bw	39,4 bw	42,9 w	10,9 w	9,2 w	19,3 w	19,1 w	16,8	16,7 b
Bezrobocie długotrwałe (>12 miesięcy)	1) 2) 3) 4) 5) 6) 15) 16)	4,5	4,9	3,3	3,7 bw	5,8 bw	7,2 w	0,7 w	0,8 w	2,0 w	2,4 w	2,5	2,8
Średnie nominalne miesięczne wynagrodzenie (EUR)	17) 18) 19) 20) 21) 6)	706 sw	772 sw	384 sw	256 sw	296 sw	372 sw	376 sw	447 sw	334 sw	453 sw	:	:

Edukacja	Przypis	Serbia		Turcja		Gruzja		Mołdawia		Ukraina		EU-27	
		2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2019 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.
Odsetek osób wcześniej kończących naukę: odsetek ludności w wieku 18–24 lat z wykształceniem co najwyżej średnim I stopnia, które nie podjęły dalszego kształcenia (%)	1) 2) 8) 5) 4)	5,6	6,3 b	26,7	23,0 bw	8,2 w	7,3 w	16,9 w	19,6 w	:	:	9,9	9,8 b
Wydatki publiczne na edukację w stosunku do PKB (%)	6) 22) 23)	3,5 sw	3,3 psw	4,0	3,5 sw	3,8 psw	3,6 sw	:	:	5,4 sw	:	5,0 d	:
Odsetek ludności w wieku 20–24 lat z wykształceniem co najwyżej średnim I stopnia, ogółem	1) 2) 3) 4) 5) 6) 24)	6,4	6,7 b	34,4	29,5 bw	7,9 w	7,3 w	21,2 w	23,3 w	2,9 w	2,7 w	15,7	15,6 b
Odsetek ludności w wieku 20–24 lat z wykształceniem co najwyżej średnim I stopnia, mężczyźni	1) 2) 3) 4) 5) 6)	6,0	7,7 b	36,7	31,6 bw	8,3 w	7,4 w	24,5 w	27,3 w	3,1 w	2,9 w	18,5	18,1 b
Odsetek ludności w wieku 20–24 lat z wykształceniem co najwyżej średnim I stopnia, kobiety	1) 2) 3) 4) 5) 6)	6,8	5,7 b	32,2	27,3 bw	7,5 w	7,2 w	18,0 w	19,4 w	2,8 w	2,5 w	12,9	12,9 b
Odsetek ludności w wieku 20–24 lat z wykształceniem średnim II stopnia lub policealnym, ogółem	1) 2) 3) 4) 5) 6)	85,4	85,3 b	43,1	47,8 bw	77,3 w	77,2 w	69,4 w	68,2 w	54,9 w	55,2 w	66,8	65,7 b
Odsetek ludności w wieku 20–24 lat z wykształceniem średnim II stopnia lub policealnym, mężczyźni	1) 2) 3) 4) 5) 6)	87,5	86,3 b	45,3	51,1 bw	82,4 w	84,0 w	68,7 w	66,4 w	59,6 w	58,9 w	67,5	66,3 b
Odsetek ludności w wieku 20–24 lat z wykształceniem średnim II stopnia lub policealnym, kobiety	1) 2) 3) 4) 5) 6)	83,2	84,1 b	40,8	44,5 bw	71,3 w	70,2 w	70,2 w	69,9 w	50,0 w	51,3 w	66,0	65,1 b
Odsetek ludności w wieku 30–34 lat z wykształceniem wyższym, ogółem	1) 2) 3) 4) 5) 6)	33,0	35,3 b	33,1	35,5 bw	38,2 w	35,5 w	31,5 w	31,8 w	57,1 w	58,0 w	41,1	41,9 b
Odsetek ludności w wieku 30–34 lat z wykształceniem wyższym, mężczyźni	1) 2) 3) 4) 5) 6)	27,1	27,7 b	33,9	36,1 bw	33,6 w	32,3 w	24,3 w	28,6 w	49,7 w	51,4 w	36,0	36,6 b
Odsetek ludności w wieku 30–34 lat z wykształceniem wyższym, kobiety	1) 2) 3) 4) 5) 6)	39,1	43,2 b	32,2	35,0 bw	42,7 w	38,9 w	38,2 w	34,7 w	64,8 w	64,8 w	46,2	47,2 b

Rachunki narodowe	Przypis	Serbia		Turcja		Gruzja		Mołdawia		Ukraina		EU-27	
		2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2019 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.
PKB													
W cenach bieżących (mln EUR)	6) 23)	46 815	53 329	626 742	689 547	13 871 w	15 732 w	10 116 w	11 569 w	137 133 w	168 710 w	13 471 071	14 567 204
Na mieszkańca (EUR)	6) 23)	6 790	7 800	7 520	8 190	3 726 w	4 242 w	3 839 w	4 424 w	3 285 w	4 077 w	30 050	32 520
Wg standardu siły nabywczej (PPS) na mieszkańca		12 812	14 349	18 325	20 337	:	:	12 977 w	16 069 w	:	:	30 054	32 524
Wg standardu siły nabywczej (PPS) na mieszkańca, w stos. do średniej unijnej (UE-27 = 100)		42,6	44,2	61,0	62,7	:	:	:	:	:	:	100	100
Realny roczny wskaźnik zmiany (wielkość, w por. z poprzednim rokiem (%))	6) 23)	- 0,9	7,5	1,9	11,4	- 6,8 w	10,5 w	- 8,3 w	13,9 w	- 3,8 w	3,4 w	- 5,6	5,6
Wartość dodana brutto w podziale na główne sektory													
Rolnictwo, leśnictwo i rybołówstwo (%)	6) 23) 25)	7,6	7,6	7,5	6,2	8,3 w	7,4 w	10,8 w	12,3 w	10,8 w	12,7 w	1,8	1,8
Przemysł (%)	6) 23) 25)	23,4	23,0	25,6	29,1	15,5 w	17,0 w	15,2 w	14,7 w	20,9 w	23,8 w	19,7	20,0
Budownictwo (%)	6) 23) 25)	6,6	7,3	5,9	5,7	8,7 w	7,5 w	11,5 w	9,3 w	3,3 w	3,2 w	5,5	5,5
Usługi (%)	6) 23) 25)	62,4 s	62,2 s	61,0 s	59,1 s	67,5 w	68,1 w	62,5 w	63,6 w	65,0 w	60,3 w	73,0 s	72,7 s

Bilans płatniczy	Przypis	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.
Bezpośrednie inwestycje zagraniczne netto (wpływ – odpływ) (mln EUR)	63) 64) 59) 65) 66)	2 938,5 w	3 656,9 w	3 942,6 s	5 832,2 s	498,7 w	783,6 w	133,4 w	322,7 w	- 50,8 w	6 351,5 w	c	- 318 026,0 s
Bezpośrednie inwestycje zagraniczne netto (wpływ – odpływ) (% PKB)	63) 64) 67) 23)	c	6,86 s	0,63 s	0,85 s	3,60 sw	4,98 sw	1,32 sw	2,79 sw	0,04 sw	3,76 sw	c	2,18 s
Bezpośrednie inwestycje zagraniczne netto (wpływ – odpływ) w stosunku do UE-27 (mln EUR)	68) 59) 65) 69) 66)	c	1 801,0 s	140,6 s	600,5 s	178,9 w	189,7 w	:	:	- 691,7 w	4 748,7 w	c	- 56 205,8 s
Bezpośrednie inwestycje zagraniczne netto (wpływ – odpływ) w stosunku do UE-27 (% PKB)	68) 70) 23)	c	3,38 s	0,02 s	0,09 s	1,29 sw	1,21 sw	:	:	0,50 sw	2,81 sw	c	- 0,39 s
Przekazy emigrantów jako % PKB	71) 72) 23)	4,81 s	:	0,02 s	:	7,34 sw	8,65 sw	8,87 dpsw	:	0,75 psw	:	0,15 s	0,14 s

Handel zagraniczny towarami	Przypis	Serbia		Turcja		Gruzja		Mołdawia		Ukraina		EU-27	
		2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2019 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.
Udział wywozu do krajów UE-27 w wartości wywozu ogółem (%)	26) 27)	66,2 s	65,8 s	41,1 s	41,1 s	20,9 ew	16,9 sw	66,4 sw	62,5 sw	:	:	:	:
Udział przywozu z krajów UE-27 w wartości przywozu ogółem (%)	26) 27)	55,6 s	53,9 s	33,1 s	31,1 s	23,0 ew	22,9 sw	45,6 sw	46,6 sw	:	:	:	:
Bilans handlowy (mln EUR)	26) 28) 27)	- 5 019	- 6 279	- 42 293	- 38 925	- 3 838 sw	- 5 171 sw	- 2 572 sw	- 2 166 sw	- 4 438 sw	:	215 288	55 040
Międzynarodowy handel towarami i usługami w stosunku do PKB													
Przywóz (% PKB)	6) 23)	56,5	62,3	32,2	35,5	56,6 w	59,6 w	51,4 w	57,8 w	40,3 w	41,9 w	42,8	46,7
Wywóz (% PKB)	6) 23)	48,2	54,5	28,7	35,3	37,3 w	43,2 w	27,9 w	30,6 w	38,8 w	40,7 w	46,4	50,5

Finanse publiczne	Przypis	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.
Nadwyżka (+) / deficyt (-) sektora instytucji rządowych i samorządowych (%)	29) 30) 31) 23)	- 8,0 w	- 4,2 ew	- 4,7 w	:	- 9,3 w	- 6,3 w	- 5,1 ew	0,0 ew	- 5,4 w	- 3,3 w	- 6,7	- 4,8
Dług sektora instytucji rządowych i samorządowych (%)	32) 29) 33) 31) 34) 23)	57,7 w	57,5 ew	39,8 w	:	60,1 w	49,6 w	33,1 w	32,6 w	60,4 w	49,0 w	90,0	88,0

Wskaźniki finansowe	Przypis	Serbia		Turcja		Gruzja		Mołdawia		Ukraina		EU-27	
		2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2019 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.
Roczna zmiana cen konsumpcyjnych (%)	35) 36) 37) 38)	1,8 d	4,0 d	12,3 d	19,6 d	5,2 w	9,6 w	3,8 w	5,1 w	2,7 w	9,4 w	0,7	2,9
Zadłużenie sektora prywatnego, skonsolidowane, w stosunku do PKB (%)	39) 40)	:	:	13,0 w	7,6 w	:	:	:	:	:	:	:	:
Dług zagraniczny ogółem, w stosunku do PKB (%)	41) 42) 43) 44) 23)	c	75,8 s	60,4 sw	54,3 sw	135,5 sw	124,0 sw	65,5 sw	66,9 sw	74,6 sw	67,8 sw	:	:
Dług w walucie obcej ogółem, w stosunku do PKB (%)	45)	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Stopa procentowa pożyczek (jednorocznych), w skali roku (%)	46) 47) 48) 49) 50) 51) 52)	1,90 w	1,90 w	16,25 w	22,79 w	8,52 w	9,46 w	5,15 w	8,50 w	7,89 w	7,67 w	:	:
Stopa procentowa depozytów (jednorocznych), w skali roku (%)	46) 53) 48) 54) 55) 50) 56) 57)	0,10 w	0,10 w	13,51 w	17,85 w	8,46 w	9,13 w	0,15 w	4,50 w	7,22 w	6,95 w	:	:
Wartość aktywów rezerwowych (w tym złota) (mln EUR)	48) 41) 42) 43) 58) 59)	13 491,7 w	16 454,5 w	81 937,5 w	94 006,1 w	3 532,4 w	3 787,3 w	3 082,9 w	3 445,8 w	23 711,1 w	27 294,4 w	:	:
Rezerwy międzynarodowe – jako wielokrotność miesięcznej wartości przywozu	60) 48) 41) 42) 61) 62)	6,1 sw	:	4,9 sw	6,3 sw	5,4 sw	4,8 sw	7,1 sw	:	:	:	:	:

Działalność gospodarcza	Przypis	Serbia		Turcja		Gruzja		Mołdawia		Ukraina		EU-27	
		2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2019 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.
Wskaźnik produkcji przemysłowej (2015 = 100)	73) 74) 75) 76)	111,0	118,5	115,4	135,6	:	:	107,1 w	120,3 w	102,7 w	105,0 w	98,5	107,5

Infrastruktura	Przypis	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.
Gęstość sieci kolejowej (działające linie na 1 tys. km ²)	77) 78) 79) 80) 81) 82)	37,9 sw	38,1 sw	13,3 sw	13,5 sw	22,6 sw	22,2 sw	34,0 sw	34,0 sw	32,8 sw	32,7 sw	:	:
Długość autostrad (km)	83)	928	928 w	3 523	3 532	208 w	263 w	:	:	15 w	15 w	:	:

Energia	Przypis	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.	2020 r.	2021 r.
Przywóz energii netto w stosunku do PKB	84)	2,9 s	4,0 s	3,3 s	5,2 s	1,0 sw	1,8 sw	:	:	:	:	1,6 s	2,7 s

Źródło: Eurostat lub urzędy statystyczne krajów objętych procesem rozszerzenia

: = brak danych

b = przerwa w szeregu

c = wartość poufna

d = odmienna definicja

e = wartość szacunkowa

f = wartość prognozowana

p = wartość tymczasowa

s = szacunki Eurostatu

w = dane dostarczane przez krajowy organ statystyczny i na jego odpowiedzialność, publikowane w postaci, w jakiej są udostępniane, bez jakichkolwiek zapewnień co do ich jakości i zgodności z metodami statystycznymi UE

z = nie dotyczy i z tego względu równe 0

Przypisy:

- 1) Macedonia Północna: nowe rozporządzenie w sprawie zintegrowanych europejskich statystyk społecznych nie zostało wdrożone.
- 2) Bośnia i Hercegowina: od stycznia 2020 r. badanie aktywności ekonomicznej ludności w Bośni i Hercegowinie przeprowadzane jest w sposób ciągły przez cały rok, przy czym dane publikowane są kwartalnie. Ponadto od 2020 r. przeprowadzana jest procedura kalibracji wag według oszacowań ludności w podziale na grupy wiekowe obejmujące pięć lat i w podziale na płeć.
- 3) Bośnia i Hercegowina: od stycznia 2021 r. Urząd Statystyczny Bośni i Hercegowiny zaczął stosować nową, zmienioną metodykę badania aktywności ekonomicznej ludności. Zmiana sposobu przeprowadzania badania odbyła się na podstawie nowego rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady, które weszło w życie w dniu 1 stycznia 2021 r., i zgodnie z tym rozporządzeniem. Wraz z wprowadzeniem w styczniu 2021 r. nowej, zmienionej metodyki badania aktywności ekonomicznej ludności przetrwano szereg danych opublikowanych w poprzednim roku.
- 4) Turcja: *W HLFS seria ta nie jest porównywalna z poprzednimi latami ze względu na dostosowania definicji, zakresu i struktury badania w porównaniu z rokiem 2021.
- 5) Turcja: Roczne badanie aktywności ekonomicznej ludności.
- 6) Ukraina: dane z wyłączeniem tymczasowo okupowanych terytorium Autonomicznej Republiki Krymu, miasta Sewastopol i części tymczasowo okupowanych terytoriów w obwodach donieckim i ługańskim.
- 7) Ukraina: w stosunku do ludności aktywnej zawodowo – siły roboczej w 2019 r.

- 8) Bośnia i Hercegowina: począwszy od 2020 r. badanie aktywności ekonomicznej ludności przeprowadza się co kwartał, co prowadzi do przerwy w szeregach danych w porównaniu z wynikami z poprzednich lat. Wraz z wprowadzeniem od stycznia 2021 r. nowej, zmienionej metodyki badania aktywności ekonomicznej ludności (rozporządzenie (UE) 2019/1700; rozporządzenie wykonawcze (UE) 2019/2240) ze stycznia 2021 r., przerwano szereg danych opublikowanych w poprzednim roku. Oznacza to, że również dane za lata 2020 i 2021 nie są porównywalne.
- 9) Ukraina: dane z wyłączeniem tymczasowo okupowanych terytorium Autonomicznej Republiki Krymu, miasta Sewastopol i części tymczasowo okupowanych terytoriów w obwodach donieckim i ługańskim.
- 10) Gruzja: od 2020 r. – NACE Rev. 2, przed 2020 r. – NACE Rev.1.1.
- 11) Czarnogóra: dane odnoszą się do liczby zatrudnionych w sektorze publicznym wyrażonej jako udział w zatrudnieniu ogólnym.
- 12) Macedonia Północna: w odniesieniu do sektora publicznego uwzględniono dane: inne (mieszane, zbiorcze, krajowe, niezdefiniowane)
- 13) Bośnia i Hercegowina: sektor publiczny obejmuje sekcje O, P i Q NACE Rev. 2, natomiast sektor prywatny obejmuje inne sekcje NACE.
- 14) Czarnogóra: przerwa w szeregu danych, jako że wcześniej tylko pracownicy odpowiadali na to pytanie; od 2018 r. na pytanie to odpowiadają wszystkie osoby zatrudnione.
- 15) Ukraina: osoby w wieku co najmniej 15 lat.
- 16) Gruzja: osoby w wieku co najmniej 15 lat.
- 17) Serbia: wynagrodzenia są uzyskiwane ze źródeł administracyjnych (rejstry administracji podatkowej). Średnie zarobki oblicza się na podstawie łącznej kwoty naliczonych zarobków za miesiąc sprawozdawczy oraz ekwiwalentów pełnego czasu pracy (EPC) pracowników.
- 18) Albania: źródło informacji: Dyrekcja Generalna ds. Opodatkowania, osoby opłacające składki na ubezpieczenie społeczne; obliczenia Instytutu Statystycznego (INSTAT).
- 19) Bośnia i Hercegowina: zarobki netto.
- 20) Turcja: Źródło: badanie dotyczące dochodów i warunków życia.
- 21) Mołdawia: uwzględniono podmioty jednoosobowe i zatrudniające większą liczbę pracowników.
- 22) Gruzja: PKB oblicza się na podstawie danych z systemu rachunków narodowych za 2008 r.
- 23) Gruzja: na podstawie danych z systemu rachunków narodowych za 2008 r.
- 24) Gruzja: wyłączono osoby bez wykształcenia.
- 25) Gruzja: obliczenia dokonane zgodnie z NACE Revision 2.
- 26) Mołdawia: styczeń–sierpień.
- 27) Gruzja: dane przeliczone na EUR przez Eurostat
- 28) Ukraina: dane z wyłączeniem tymczasowo okupowanych terytorium Autonomicznej Republiki Krymu, miasta Sewastopol i części tymczasowo okupowanych terytoriów w obwodach donieckim i ługańskim.
- 29) Albania: prognozy Ministerstwa Finansów i Gospodarki.
- 30) Ukraina: zmodyfikowane dane w ujęciu kasowym (Podręcznik statystyki finansów sektora instytucji rządowych i samorządowych z 2014 r.).
- 31) Ukraina: dane z wyłączeniem tymczasowo okupowanych terytorium Autonomicznej Republiki Krymu, miasta Sewastopol i części tymczasowo okupowanych terytoriów w obwodach donieckim i ługańskim.
- 32) Czarnogóra: dane wstępne. Dane ostateczne dostępne z końcem marca 2021 r.
- 33) Bośnia i Hercegowina: koniec roku (31 grudnia).
- 34) Ukraina: dług państwa i dług objęty gwarancją państwową.
- 35) Bośnia i Hercegowina: inflacja cen konsumpcyjnych.
- 36) Mołdawia: inflacja cen konsumpcyjnych.
- 37) Ukraina: dane z wyłączeniem tymczasowo okupowanych terytorium Autonomicznej Republiki Krymu, miasta Sewastopol i części tymczasowo okupowanych terytoriów w obwodach donieckim i ługańskim.
- 38) Gruzja: inflacja cen konsumpcyjnych.
- 39) Bośnia i Hercegowina: dane dotyczące monetarnych instytucji finansowych.
- 40) Turcja: dane obejmują dłużne papiery wartościowe i pożyczki.

- 41) Bośnia i Hercegowina: na podstawie podręcznika do bilansu płatniczego MFW, wydanie 6.
 - 42) Turcja: średni roczny kurs wymiany stosowany do przeliczenia na euro.
 - 43) Mołdawia: przeliczono z USD na EUR z zastosowaniem notowanych na koniec roku kursów wymiany Narodowego Banku Mołdawii.
 - 44) Ukraina: aktywa i dług przeliczone z dolarów amerykańskich na euro z zastosowaniem kursów krzyżowych na koniec roku sprawozdawczego. dane z wyłączeniem tymczasowo okupowanych terytorium Autonomicznej Republiki Krymu, miasta Sewastopol i części tymczasowo okupowanych terytoriów w obwodach donieckim i ługańskim.
 - 45) Albania: zadłużenie zewnętrzne (z uwzględnieniem BIZ).
 - 46) Czarnogóra: średnia ważona efektywna stopa procentowa, kwoty pozostające do spłaty, w ujęciu rocznym.
 - 47) Albania: średnia ważona stopa stosowana do nowych pożyczek na okres 12 miesięcy w ciągu danego miesiąca, po upływie 12-miesięcznego okresu zapadalności.
 - 48) Macedonia Północna: koniec roku (31 grudnia).
 - 49) Bośnia i Hercegowina: stopa pożyczek krótkoterminowych w walucie krajowej udzielanych przedsiębiorstwom niefinansowym (średnia ważona).
 - 50) Mołdawia: stopa ta jest ustalana przez Narodowy Bank Mołdawii (NBM) począwszy od 2001 r. NBM stosuje opcję na stopy procentowe typu corridor: najwyższą stopę stosuje się do kredytów overnight, a najniższą – do depozytów overnight. Wartości na koniec roku.
 - 51) Ukraina: średnia ważona stopa procentowa wszystkich instrumentów refinansowania przez bank krajowy.
 - 52) Gruzja: refinansowanie aukcji kredytów.
 - 53) Albania: stopa oprocentowania depozytów stanowi średnią ważoną stopę stosowaną do nowo przyjętych depozytów w ciągu danego miesiąca, po upływie 12-miesięcznego okresu zapadalności.
 - 54) Bośnia i Hercegowina: stopa oprocentowania depozytów płatnych na żądanie w walucie krajowej przyjmowanych od gospodarstw domowych (średnia ważona).
 - 55) Turcja: średnia danych miesięcznych. Depozyty overnight.
 - 56) Ukraina: dystrybucja certyfikatów depozytowych przez Narodowy Bank Ukrainy.
 - 57) Gruzja: aukcje dot. certyfikatów depozytowych.
 - 58) Ukraina: aktywa i dług przeliczone z dolarów amerykańskich na euro z zastosowaniem kursów krzyżowych na koniec roku sprawozdawczego.
 - 59) Ukraina: tymczasowo okupowane terytorium Autonomicznej Republiki Krymu, miasta Sewastopol oraz części obwodów donieckiego i ługańskiego, które są tymczasowo okupowane, są wyłączone z danych sektora zewnętrznego.
 - 60) Albania: koniec sierpnia 2021 r.
- styczeń – czerwiec 2021 r.
- 61) Turcja: średni roczny kurs wymiany stosowany do przeliczenia na euro.
Począwszy od trzeciego kwartału 2021 r.
Począwszy od października 2021 r.
 - 62) Mołdawia: przeliczono z USD na EUR z zastosowaniem notowanych na koniec roku kursów wymiany Narodowego Banku Mołdawii.
Przeliczono z USD na EUR z zastosowaniem rocznych średnich kursów wymiany Narodowego Banku Mołdawii.
 - 63) Bośnia i Hercegowina: na podstawie podręcznika do bilansu płatniczego MFW, podejście oparte na aktywach i zobowiązaniach
 - 64) Mołdawia: Przeliczono z USD na EUR z zastosowaniem rocznych średnich kursów wymiany Narodowego Banku Mołdawii.
 - 65) Ukraina: od 2021 r. Narodowy Bank Ukrainy ulepszył zestawienie bezpośrednich inwestycji zagranicznych, w ramach którego do danych o przepływach i wartościach BIZ włączono reinwestowane zyski przedsiębiorstw niefinansowych. W związku z tym zaktualizowano dane dotyczące bilansu płatniczego, MPI i BIZ na lata 2015–2020.
 - 66) Ukraina: od 2021 r. Narodowy Bank Ukrainy ulepszył zestawienie bezpośrednich inwestycji zagranicznych, w ramach którego do danych o przepływach i wartościach BIZ włączono pożyczki udzielane przez podmioty w grupie podmiotów powiązanych. W związku z tym zaktualizowano dane dotyczące bilansu płatniczego, MPI i BIZ na lata 2015–2020.
 - 67) Ukraina: dane z wyłączeniem tymczasowo okupowanych terytorium Autonomicznej Republiki Krymu, miasta Sewastopol i części tymczasowo okupowanych terytoriów w obwodach donieckim i ługańskim. od 2021 r. Narodowy Bank Ukrainy ulepszył zestawienie bezpośrednich inwestycji zagranicznych, w ramach którego do danych o przepływach i wartościach BIZ włączono reinwestowane zyski przedsiębiorstw niefinansowych. W związku z tym zaktualizowano dane dotyczące bilansu płatniczego, MPI i BIZ na lata 2015–2020.
 - 68) Bośnia i Hercegowina: na podstawie podręcznika do bilansu płatniczego MFW, wydanie 6. oraz wzorcowej definicji bezpośrednich inwestycji zagranicznych OECD – wydanie 4.

- 69) Ukraina: dane dotyczące BIZ zostały ponownie obliczone z uwzględnieniem państw członkowskich UE-27, z wyłączeniem Zjednoczonego Królestwa.
- 70) Ukraina: dane z wyłączeniem tymczasowo okupowanych terytorium Autonomicznej Republiki Krymu, miasta Sewastopol i części tymczasowo okupowanych terytoriów w obwodach donieckim i ługańskim. dane dotyczące BIZ zostały ponownie obliczone z uwzględnieniem państw członkowskich UE-27, z wyłączeniem Zjednoczonego Królestwa. od 2021 r. Narodowy Bank Ukrainy ulepszył zestawienie bezpośrednich inwestycji zagranicznych, w ramach którego do danych o przepływach i wartościach BIZ włączono pożyczki udzielane przez podmioty w grupie podmiotów powiązanych. W związku z tym zaktualizowano dane dotyczące bilansu płatniczego, MPI i BIZ na lata 2015–2020.
- 71) Mołdawia: przeliczono z USD na EUR z zastosowaniem rocznych średnich kursów wymiany Narodowego Banku Mołdawii.
Transfery prywatne.
- 72) Ukraina: dane z wyłączeniem tymczasowo okupowanych terytorium Autonomicznej Republiki Krymu, miasta Sewastopol i części tymczasowo okupowanych terytoriów w obwodach donieckim i ługańskim.
Poprzednie dane.
- 73) Albania: działalność B_D
- 74) Mołdawia: począwszy od 2016 r. wskaźnik wielkości produkcji przemysłowej jest korygowany sezonowo o liczbę dni roboczych i sezonowość, skorygowano szeregi czasowe.
- 75) Ukraina: korekta kalendarzowa indeksów z wykorzystaniem programu DEMETRA+ i metody TRAMO/SEATS.
- 76) Ukraina: dane z wyłączeniem tymczasowo okupowanych terytorium Autonomicznej Republiki Krymu, miasta Sewastopol i części tymczasowo okupowanych terytoriów w obwodach donieckim i ługańskim.
- 77) Dane pochodzą z Urzędu Geodezji Republiki Serbii.
- 78) Bośnia i Hercegowina: powierzchnię wód śródlądowych oszacowano na 210 km².
- 79) Turcja: wyłącznie linie główne.
Wartości dotyczące powierzchni są obliczane przez odniesienie do klasyfikacji CORINE i dostosowywane do LUCAS. Okres tworzenia danych CORINE wynosi 6 lat.
- 80) Mołdawia: w tym region Naddniestrza.
Na koniec roku.
- 81) Mołdawia: w tym region Naddniestrza.
Na koniec roku.
W tym tereny podmokłe.
- 82) Ukraina: dane z wyłączeniem tymczasowo okupowanych terytorium Autonomicznej Republiki Krymu, miasta Sewastopol i części tymczasowo okupowanych terytoriów w obwodach donieckim i ługańskim. Dane Państwowej Służby Ukrainy ds. Geodezji, Kartografii i Katastru.
Dane podano zgodnie z nową klasyfikacją rodzajów gruntów.
- 83) Ukraina: dane z wyłączeniem tymczasowo okupowanych terytorium Autonomicznej Republiki Krymu, miasta Sewastopol i części tymczasowo okupowanych terytoriów w obwodach donieckim i ługańskim.
- 84) Gruzja: dane przeliczone na EUR przez Eurostat
Na podstawie danych z systemu rachunków narodowych za 2008 r.